

T. C

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

MECELLE'DEKİ "KİTABÜ'L-HİBE" VE MÜTÛN-İ ERBAA'DAKİ
HİBE BÖLÜMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Esmâ BALTA

BURSA - 2020

T. C

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

MECELLE'DEKİ "KİTABÜ'L-HİBE" VE MÛTÛN-İ ERBAA'DAKİ
HİBE BÖLÜMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Esmâ BALTA

Danışman:
Prof. Dr. Ali KAYA

BURSA - 2020

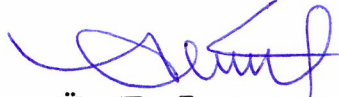
TEZ ONAY SAYFASI

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

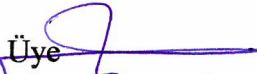
Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimler Anabilim Dalı, İslam Hukuku bilim Dalı'nda, 701623039 numaralı Esmâ BALTA'nın hazırladığı "Mecelle'deki "Kitabü'l-Hibe" ve Mütûn-i Erbaa'daki Hibe Bölümlerinin Karşılaştırılması" konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 31/01/ 2020 günü 09:30.....-10:30.....saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasını başarılı.....(başarılı/başarısız) olduğuna.....(oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir..... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye(Tez Danışmanı ve Sınav
Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Ali KAYA
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Recep CİCİ
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Eren GÜNDÜZ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

31.01/2020

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

15 /01 /2020

Tez Başlığı / Konusu: Mecelle'deki "Kitabü'l-Hibe" ve Mütûn-i Erbaa'daki Hibe Bölümlerinin Karşılaştırılması

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam xi + 72 sayfalık kısmına ilişkin, 15/01/2020 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 14'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dâhil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

15 . 01. 2020

Adı Soyadı:

ESMA BALTA

Öğrenci No:

701623039

Anabilim Dalı:

Temel İslam Bilimleri

Programı:

İslam Hukuku Yüksek Lisans

Statüsü:

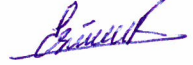
Y.Lisans Doktora

Danışman
15/01 /2020
Prof. Dr. Ali KAYA

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans olarak sunduğum "Mecelle'deki "Kitabü'l-Hibe" ve Mütûn-i Erbaa'daki Hibe Bölümlerinin Karşılaştırılması" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

15 /01/2020

Adı Soyadı: **ESMA BALTA**

Öğrenci No: **701623039**

Anabilim Dalı: **Temel İslam Bilimleri**

Programı: **İslam Hukuku Yüksek Lisans**

Statüsü: **Y.Lisans** **Doktora**

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Esmâ BALTA
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: İslam Hukuku
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı	: xi+72
Mezuniyet Tarihi	: .../.../2020
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ali KAYA

MECELLE'DEKİ "KİTABÜ'L-HİBE" VE MÜTÛN-İ ERBAA'DAKİ HİBE BÖLÜMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Osmanlı'da kanun metni olarak uygulanan Mecelle, gerek uygulandığı dönem içerisinde gerek daha sonraki dönemlerde daima temel başvuru kaynaklarından olmuştur. Bizler de bunu göz önüne alarak çalışmamızda Mecelle'ye dikkat çekmenin yanı sıra sosyal hayatta birçok yerde karşılaşılan hibe konusunun temel kaideleri hakkında da bilgi verilmiştir. Bu doğrultuda çalışmamızın ilk kısmında hibe konusunu detaylandırılarak önemine dikkat çekilmiştir. Daha sonraki kısımda ise Mecelle'nin önemi ve özelliklerinden bahsedilerek hibe maddelerine yer verilmiştir. Çalışmamızda son olarak Mecelle'nin "Kitabü'l-Hibe" kısmındaki maddeler ile Hanefi mezhebinin muteber metinleri olan Mütûn-i Erbaa'daki hibe bölümlerinin bir karşılaştırılması yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Mecelle, Hibe, İslam Hukuku

ABSTRACT

Name and Surname	: Esmâ BALTA
University	: Uludağ University
Institution	: Social Science Institution
Field	: Basic Islamic Sciences
Branch	: Islamic Law
Degree Awarded	: Master
Page Number	: xi+72
Degree Date	:/..../2020
Supervisor	: Prof. Dr. Ali KAYA

COMPARATIVE OF "KITABU'L-HIBE" IN MECELLE AND "HIBE" PART OF MUTUN-I ERBAA

Mecelle, which was applied as the text of the law in the Ottoman Empire, has always been one of the main sources of reference both in the period it was applied and in later periods. In our study, we draw attention to Mecelle. In addition, basic principles of the donation, which are encountered in many places in social life, are mentioned. In the first part of this study, the importance of the donation was emphasized. In the next section, the importance and characteristics of Mecelle are mentioned and the donation clauses are given. Finally, in this study, a comparison of the articles in the "Kitabü'l-Hibe", section of Mecelle, and the donation chapters in Mutun-i Erbaa, which are valid texts of the Hanafi sect, is dealt with as a whole.

Key Words: Ottoman, The Mecelle, Donation, Islamic Law

ÖNSÖZ

Hayatın her aşamasında Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getirmek bütün Müslümanların temel vecibesidir. Bildirilen emir ve yasakları yerine getirebilmek için bunları bilmek dışında en iyi şekilde kavramak da gerekmektedir. Bu hususta yol gösterici kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır. Şüphesiz ki, dini hükümleri yerine getirirken İslam hukuku kaideleri bizlere yol gösterici olmaktadır.

Çalışmamızda ele aldığımız Mecelle, İslam hukuku hükümlerine dayalı bir şekilde hazırlanmış ve İslam hukuk tarihi bakımından büyük önemi olan bir kanun metnidir. Bu kanun metni fıkıh kitaplarında mevcut hükümleri maddeler halinde toplamıştır. Böylece kişilerin bu kurallara ulaşmasını ve uygulamasını kolaylaştırmıştır. Fıkıh kaynaklarında mevcut birçok hükmün kaide haline getirilerek kanunlaştırılmış hali olan Mecelle İslam hukukunun gelişmesine büyük katkılar sağlaması sebebiyle büyük öneme sahiptir. Aynı zamanda kendi kültür temellerimizi tanımak adına Osmanlı hukuku üzerine incelemeler yapmak ve Osmanlı'nın ilmî birikimini gün yüzüne çıkarmak, torunları olarak bizler için bir vefa borcudur.

İslam toplumu olarak biz Müslümanların her zaman birlik ve beraberlik içerisinde olması gerekmektedir. Bunu meydana getirecek en büyük etkenlerden birisi de hiç şüphesiz ki yardımlaşma ve dayanışma duygusudur. Günümüzde karşılaşılan bazı olumsuz durumlara baktığımızda toplumumuz içerisinde yardımlaşma ve dayanışmanın tam anlamıyla uygulanmadığı, ihmal edildiği görülmektedir. Bu sebepten dolayı tarih boyunca farklı toplumlarda uygulanan hibe kavramına daha çok önem verilmesi gerekmektedir. Bu düşünceden hareketle çalışmamızda İslam hukukunun kanunlaştırılmış hali olan Mecelle ve "Mütûn-i Erbaa" olarak isimlendirilen muteber eserler çerçevesinde hibe konusuna yer verilmiştir.

Çalışmamız giriş ve üç bölüm halinde hazırlanmıştır. İlk bölümde hibe kavramı detaylı olarak ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Mecelle'nin hibe maddelerine ve Hanefî mezhebinin muteber metinlerinde yer alan hibe hükümlerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise bir önceki kısımda ele alınan madde ve hükümlerin bir karşılaştırılması yapılmıştır.

Bu çalışmanın meydana getirilmesi aşamasında tecrübeleriyle yol gösteren kıymetli hocalarım Prof. Dr. Recep CİCİ ve Prof. Dr. Ali KAYA'ya, ayrıca karşılaştığım bütün zorluklar karşısında her daim bana destek olan aileme teşekkür ederim.

Esmâ BALTA

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	İİİ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	İİİ
YEMİN METNİ	İVİ
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
İÇİNDEKİLER	Vİİİ
KISALTMALAR	Xİ
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN AMACI	1
II. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLARI	1

BİRİNCİ BÖLÜM HİBE KAVRAMI VE UNSURLARI

I. HİBE KAVRAMI.....	4
A. Hibenin Tanımı	5
1. Sözlük Anlamı	5
2. Terim Anlamı	5
B. Hibe İle İlgili Terimler	6
II. HİBENİN UNSURLARI.....	7
A. Hibenin Tarafları	7
B. Kendisiyle Hibe Akdinin Kurulduğu Sözcükler.....	8
C. Hibenin Konusu.....	9

D. Hibenin Diğer Çeşitleri	10
1. İstisnâ ile Gerçekleştirilen Hibe	11
2. Bedel Şartıyla Yapılan Hibe	11
3. Umrâ	12
4. Rukbâ.....	13
E. Hibeden Rücû Ve Rücûa Engel Durumlar.....	13
1. Hibe Edilen Şeyde Meydana Gelen Artış/Muttasıl Ziyade	14
2. Hibe Akdini Yapan Taraflardan Birinin Ölmesi	14
3. Rücû Hakkını Düşüren Belli Bir Bedelin Alınması	14
4. Hibe Yapılan Şeyin, Hibe Edilen Kişinin Mülkiyetinden Çıkması.....	15
5. Evlilik Bağı.....	15
6. Kan Hısımlığı	16
7. Hibe Edilen Şeyin Helak Olması.....	16
F. Hasta Kimsenin Hibesi	17
G. Sadaka	18

İKİNCİ BÖLÜM

MECELLE-İ AHKÂM-I ADLİYYE VE MÛTÛN-İ ERBAA'NIN "KİTABÛ'L HİBE" BÖLÜMLERİ

I. MECELLE-İ AHKÂM-I ADLİYYE.....	21
A. Mecelle'nin Önemi	21
B. Mecelle'nin Hazırlanmasına Sebep Olan Etkenler	22
C. Mecelle'nin Genel Özellikleri.....	24
II. MECELLE'DEKİ "KİTÂBÛ'L-HİBE" BÖLÜMÜNÜN TASNİFİ.....	27
A. Kitâbü'l-Hibe'nin Genel Sistematiği.....	27
1. Kitâbü'l-Hibe'nin Alt Başlıkları.....	27

2. Kitâbü'l- Hibe'nin Hazırlanışı ve Azaları	28
B. Kitâbü'l-Hibe'nin Konu Başlıkları ve Maddeleri.....	28
III. MÜTÛN-İ ERBAA'NIN HİBE BÖLÜMLERİ	37
A. El-Muhtâr li'l-Fetvâ.....	38
B. Vikâyetü'r-Rivâye fi Mesâili'l-Hidâye.....	41
C. Mecma'u'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn.....	45
D. Kenzü'd-Dekâik.....	49
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
MECELLE-İ AHKÂM-I ADLİYYE VE MÜTÛN-İ ERBAA'DAKİ	
HİBE HÜKÜMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI	
I. HİBE KAVRAMI VE UNSURLARI İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME.....	55
A. Hibenin Tanımı ve Özellikleri.....	55
B. Hibe Akdinin Şartları	56
C. Kendisiyle Hibe Akdinin Kurulduğu Sözcükler	57
D. Hibe Edilenin (Mevhûb) Vasıfları.....	57
E. Hibe Edilenin (Mevhûb) Kabzı	58
F. Hibeden Rücû	60
G. Hibe Akdinin Şarta Bağlanması.....	62
II. HİBENİN ÇEŞİTLERİ İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME.....	63
A. Şart ve İstisna İle Gerçekleşen Hibe	63
B. Umrâ ve Rukbâ.....	64
III. HASTA KİMSENİN HİBESİ İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME.....	65
IV. SADAKA İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME.....	66
SONUÇ.....	67
KAYNAKÇA	69

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
b.	: Basım/Baskı
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
edt.	: Editör
İSAV	: İslam Araştırmaları Vakfı
Mad.	: Madde
no	: Numara
vr.	: Varak
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
s.a.v.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
TALİD	: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	: Tercüme eden
thk.	: Tahkik eden
t.y.	: Basım tarihi yok
vb.	: Ve benzerleri
y. y.	: Basım yeri yok

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmada, Mecelle ve muhtasar metinler mukayese edilerek ortak ve farklı noktaların tespitine çalışılacaktır. Burada, Hanefî fıkıh literatüründe “metinler” olarak da bilinen ve Osmanlı hukuk düşüncesini etkileyen kaynaklardan; *Muhtâr*, *Kenzü'd-Dekâik*, *Mecma'u'l-Bahreyn* ve *Vikâye* adlı metinler esas alınacaktır. Hanefî mezhebini resmi mezhep haline getiren Osmanlı'nın, müftâbih görüşleri esas alarak hazırladığı Mecelle'de, söz konusu muhtasar metinlerden ne kadar yararlandığı ve Mecelle'nin muhteva olarak mezhebin fıkıh birikimini ne kadar yansıttığı tespit edilmiş olacaktır.

II. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE SINIRLARI

Üç bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünde fıkıh kaynaklarında yer alan boyutuyla hibe kavramı ele alınmıştır. Hibe kavramının tanımı, tarafları, lafızları, hibe edilen şey ile ilgili durumlar, hibenin çeşitleri vb. hususlar tek tek ele alınmıştır. Böylece çalışmamızda hibe kavramına ele aldığımız başlıklar ile bir çerçeve belirlenmiştir. Bu aşamada Hanefî mezhebinin temel fıkıh kitaplarında yer alan hükümlere yer verilmiştir. Mütûn-i Erbaa'nın dışında özellikle *Muhtasar* ve *Hidâye* adlı eserlere sıklıkla başvurulmuştur.

İkinci bölümde ise Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin önemi, oluşum sürecini etkileyen sebepler, temel özellikleri hakkında bilgi verilmiş ve İslam hukuku açısından önemine dikkat çekilmiştir. Daha sonradan ise Mecelle'deki "Kitabü'l-Hibe" bölümünde yer alan maddelere latinize ederek yer verilmiştir.

İkinci bölümün bir sonraki aşamasında ise Hanefî mezhebinde "mütûn-i erbaa" olarak nitelendirilen *Muhtâr*, *Kenzü'd-Dekâik*, *Mecma'u'l-Bahreyn* ve *Vikâye* adlı metinlerdeki hibe bölümleri ele alınmıştır. Böylece bu bölümde Hanefî mezhebinin muteber metinlerindeki hibe hükümleri bir arada incelenmiştir.

İkinci bölümde tek tek ele alınan Mecelle'nin hibe maddeleri ve Hanefî fıkıh muhtasar metinlerinde yer alan hibe hükümleri üçüncü bölümde bir arada ele alınmıştır. Şöyle ki; çalışmanın bu son bölümünde öncelikli olarak Mütûn-i Erbaa'daki hibe

hükümlerinin metinler arasındaki farklılıklarına daha sonradan ise Mecelle'deki hibe maddeleri ve Mütûn-i Erbaa'daki hibe hükümlerinin bir karşılaştırılması yapılmıştır. Bu değerlendirmeyi yaparken Mecelle maddeleri ile metinlerdeki hükümler arasındaki benzer ve farklı yönleri dikkat çekilmiştir. Bütün bu hususlar çalışmamızın en son bölümünde detaylı bir şekilde gösterilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM
HİBE KAVRAMI VE UNSURLARI

I. HİBE KAVRAMI

Hibe kavramı toplum açısından önemli bir yere sahiptir. Nitekim iyilik, yardımlaşma ve dayanışma duyguları dinimizde övgüye mazhar olmuş ve nesillere aktarılması teşvik edilmiş değerlerimizdendir. Bu değerlerin yaygınlaşması için daima çaba gösterilmiştir. Gösterilen çabanın bir sonucu olarak da hibe anlayışı toplum içerisinde bu duyguların bir tecellisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu kutsal değerlerin meydana gelmesinde etkili payı bulunan hibe, aynı zamanda kişiler arasında nefret ve kin duygularının oluşmasını engellemektedir. Bu sebeplerden dolayı hibe kavramı yetkinlik belirten niteliklerdendir. Ve insanlar bu niteliğe sahip olduklarında iyiliğe yönlendiren üstün bir özellik edinmiş olurlar.¹ Zira Allah (c.c.); "Kim nefsinin cimrilüğünden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerdir." buyurmaktadır.²

Kur'an-ı Kerim'de hibe kelimesi doğrudan fıkıh terimi anlamında geçmemekle birlikte, karşılıksız bağışı ve Allah'ın kullarına maddi- manevi ihsanını ifade eden kelimelerin bulunduğu birçok ayet bulunmaktadır.³ Bunun yanı sıra yardımlaşmayı, başkalarına bağış yapmayı ve hediyeleşmeyi teşvik eden, hibe ile ilgili birçok hadis rivayet edilmiştir. Çalışmamızın bütününde yer yer ele alacağımız bu hadisler ve sahabe uygulamaları konunun detaylandırılması hususunda yol gösterici olmuştur.

Hibe, insanlık tarihi boyunca farklı isim ve şekillerde karşımıza çıkan bir uygulamadır. Eski Hint geleneği, Roma hukuku, İsrail, İran ve Uzakdoğu hukuklarını buna örnek verebiliriz.⁴ Bizim kanunlarımıza baktığımızda da Mecelle'nin yedinci bölümünde "Kitabü'l-Hibe" başlığı altında (833-880. mad.) ve Borçlar Kanunu'nun da ikinci kısım, 285-298. maddelerinde hibe konusunun incelendiği bilinmektedir.⁵

Hiç şüphesiz ki; İslam'ın temel değerleri olan yardımlaşma ve cömertliğin bir sonucu olan hibe, bütün yönleriyle anlatılması ve toplum içerisinde yaygınlaştırılması gereken bir uygulamadır. Birçok faydası olan ve dinimizce teşvik edilen bu kavram, kural ve kapsamı tam olarak bilinmediği durumda kişinin ve toplumun zararına sonuçlar

¹ Esad Muhammed Sâğirci, *Delilleriyle Hanefî Fıkıhı*, trc. Halil Akdemir, Savaş Kocabaş, Soner Duman, İstanbul: Karınca & Polen Yayınları, 2009, s. 931.

² Haşr, 59/14.

³ Âl-i İmrân, 3/8; el- En'am, 6/84; Meryem, 19/50, 53; eş-Şuarâ, 26/21; eş-Şurâ, 42/49.

⁴ Abdulkadir Şener, *İslam Hukukunda Hibe*, (Doçentlik Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986, s. 17-20.

⁵ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110204-1.htm>, (8.12.2019).

da doğurabilir. Bu sebepten dolayı hibe konusunun temel kurallarında kısa bir şekilde bahsetmek faydalı olacaktır.

A. Hibenin Tanımı

1. Sözlük Anlamı

Hibe sözcüğü, Arapça "وهب" kökünden gelmekte ve bağışlamak, vermek, bahsetmek anlamlarını ifade etmektedir.⁶ Aynı zamanda hibe, bir kimseye yararlanabileceği bir şeyi lütuf ve ihsan olarak vermek demektir. Bu anlama göre bir malın karşılıksız verilmesi hibe olacağı gibi Allah'ın bir kuluna evlat vermesi de hibe sözcüğü ile ifade edilir.⁷

Eski hukuk kaynaklarımızda, dini metinlerimizde yer alan, hatta konuşma dilimizde de sık sık kullanılan "hibe" sözcüğünün yeni hukuk dilimizdeki karşılığı "bağışlama"dır.⁸

2. Terim Anlamı

Hibenin ıstılâhi anlamı, hayatta iken bir malı bir başka kimseye karşılıksız olarak temlik etmek demektir. "Karşılıksız olma" şartı hibenin satımdan "temlik" ifadesi de ariyet ve karzdan ayrılmasını sağlamaktadır. Sözlük manasında ortaya çıkmayan, hibe edilen şeyin bir mal olup veya olmamasının farkı ıstılâhi anlamda ortaya çıkar.⁹ Anlamda yer alan "mal" kaydı hibe kelimesinin sözlük anlamına dahil olan mânevi-mecazi bağışlamaları da dışarıda bırakır. Terim anlamda mevcut "hayatta iken" kaydı ise hibeyi vasiyetten ayırır.¹⁰

Hibe kavramının tanımında yer alan kayıtlar sayesinde hibe ile benzer fakat mahiyet açısından birbirlerinden farkı olan birçok hukuki işlem dışarıda bırakılmıştır.

⁶Kadir Güneş, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Mektep yayınları, 2010, s. 1333; Abdulkadir Şener, *İslam Hukukunda Hibe*, s. 11.

⁷Ömer Nasuhî Bİlmen, *Hukukî İslâmiyye ve İstılâhatı Fıkhiyye Kamusu*, C. IV, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1976, s. 223.

⁸Abdulkadir Şener, *İslam Hukukunda Hibe*, s. 11.

⁹ Ali Haydar, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, C. II, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016, s. 1443; Ali Bardakoğlu, "Hibe", *DİA*, C. XVII, Ankara: TDV, 1998, s. 421; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr Ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, C. XIII, çev. Mazhar Taşkesenlioğlu, İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1985, s. 486.

¹⁰Ali Bardakoğlu, "Hibe", *DİA*, C. XVII, Ankara: TDV, 1998, s. 421.

B. Hibe İle İlgili Terimler

Hibe ile ilgili temel terimler şunlardır:

Vâhib (واهب), bir malı bir kimseye bağışlamak suretiyle temlik eden kimsedir.

Mevhûbun leh (موهوب له), Kendisine bağış yapılan kimsedir.

Mevhûb (موهوب), bir kimseye bağışlanan mal.

İttihâb (اتهاب), hibeyi kabul etmek.

İstihâb (استهاب), hibe talebinde bulunmak.

Hediye (هدية), bir kimseye ikram için verilen veya gönderilen mal.

Sadaka (صدقة), Allah rızasını kazanmak ve sevap için verilen mal.

Atiyye (عطية), Vergi, ihsan anlamına gelir. Hibeden daha kapsamlıdır.

İbahe (اباحة), Bir kimseye yenilecek veya içilecek bir şeyi bedelsiz olarak yiyip içmesine izin vermektir.¹¹

Hibenin, teberru ve sadaka terimleriyle eş anlamlı olarak da kullanıldığını görmekteyiz. Ama bu üç mesele birbirlerinden farklılıklar içermektedir. Teberru, hibeden daha geniş ve tafsilatlı bir terimdir. Teberru hususunu incelediğimizde hukuk alanında yapılan ivazsız tasarrufların hepsini kapsayan bir terim karşımıza çıkmaktadır. Bunu sadece hibe ile eş anlamlı olarak tanımlamak doğru görülmemektedir.

Sadakanın ise daha dar kapsamlı ve kısmen farklı amaç taşıdığı, bu sebeple hibenin daha teknik ve hukuki bir terim olduğunu söylemek gerekmektedir. Temelde sadaka, dine dayanan ahlaki bir görevi, hibe ise hukuki dayanağı olan bir işlemi ifade etmektedir.¹²

Teberru ve sadakanın yanı sıra diğer teberru çeşitlerinden olan vasiyet, vakıf, ibâha ve âriyet ile hibe arasında da farklılıklar vardır. Şöyle ki; ilk olarak vasiyet

¹¹Mehmet Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015, s. 196-594; Bîlmen, *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, s. 223-224; *Mecelle*, 833-836.

¹²Ali Bardakoğlu, "Hibe", *DİA*, C. XVII, Ankara: TDV, 1998, s. 421; Abdulkadir Şener, *İslam Hukukunda Hibe*, s. 17-20.

konusundan bahsedecek olursak, bu husus vasiyet edenin ölümü sonucu meydana gelen bir uygulamadır. Hibe ise yaşayanlar arasında yapılır ve onlar hayatta iken kesinlik kazanır. İkinci olarak vakfı ele alacak olursak vakıf, kamu yararına yapılan veya bir hayır amacına ebediyen tahsis edilen bir uygulama olmakla birlikte bundan kimlerin yararlanacağı belli değildir. Ama hibede bu bağışın kime tahsis edildiği, kimin ya da kimlerin yararlanabileceği başta belirlenir. Teberrunun diğer bir çeşiti olan ibâha ile hibe arasındaki temel fark hibenin temliki bir tasarruf olması, ibâhanın ise genellikle gerçekleştiği anda kendisine teberru edilen şahıs tarafından anında tüketilebilecek (yenilip/ içilecek) şeyler ile gerçekleştirilen bir bağış olmasıdır. En son olarak âriyet konusuna baktığımızda bu terim menfaatin meccanen temliki olarak ifade edilmektedir. Burada bir kimse bir malın menfaatine belli bir süre için sahip olur. Yani âriyet gerçekleştiğinde mülkiyet hakkı taraf değiştirmemektedir. Fakat hibe meydana geldiğinde ise kişiye bağışlanan şeyin mülkiyeti bağışlanana (mevhûbun lehe) geçer.¹³

II. HİBENİN UNSURLARI

A. Hibenin Tarafları

Hibe akdinde taraflar, Hanefîler'e göre akdin rüknu değil, icab ve kabulün tabii bir unsurudur. İslam hukukçuları, hibede bulunacak tarafın tam eda ehliyetine sahip olması konusunda ittifak etmişlerdir. Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf, küçüğün malından kanuni temsilcisinin ivazlı hibede bulunamayacağını söylerken İmam Muhammed ve İmam Mâlik vasiye değil veliye ivazlı hibe yetkisi tanır.

Hibeyi kabul eden kişi açısından lehine yapılan bir akit olması sebebiyle, kendisine bağış yapılan kimsenin vücub ehliyetinin bulunması yeterli görülmüştür. Mümeyyizlerin hibeyi kabulü geçerli sayılır ancak mümeyyiz olmayanların hibeyi kabzı geçerli değildir. Kanuni temsilcileri onlar yerine hibeyi kabz eder.

Küçüklere yapılan hibeler hususunda bir babanın küçük çocuğuna yapmış olduğu hibe akdi geçerli olur. Ve hibe edilen mal babanın elinde olması sebebiyle babanın kabzı çocuğun kabzı yerine geçer. Bu durumda akit tamam olur, hibe edilen mal da çocuğun zimmetine geçer.

¹³ Abdulkadir Şener, *İslam Hukukunda Hibe*, s. 17-21.

Yabancı bir kimsenin küçük çocuğa hibe yapacak olması durumunda da babanın hibe edilen malı teslim almasıyla hibe akdi tamam olur. Baba velisi olması sebebiyle küçük çocuğun lehine olan bu işlemde söz sahibi olma hakkına sahiptir.

Yetim bir çocuk için hibe yapılması durumunda da bu hibeyi yetimin velisi (baba, babanın vasisi, dede ve dedenin vasisi) vali, hakim ve hakimın vasisi teslim alabilir. Ve bu durumda hibe akdi tamam olur. Eğer bu yetim annesinin muhafazasında ise annesini kabzetmesi durumunda da hibe caiz olur. Yine yetim, kendisini eğiten yabancı bir şahsın bakımında ise onun teslim almasıyla da hibe caiz olur.¹⁴

B. Kendisiyle Hibe Akdinin Kurulduğu Sözcükler

Hibe akdi gerçekleştirilirken, hibe ettim, bağışladım, verdim şeklindeki lafızlar kullanılır. Hibede icap; bağışladım, hibe ettim, verdim gibi malın karşılıksız temlikini ifade eden herhangi bir söz ile gerçekleşmesinin yanı sıra "Bu yemeği sana yedirdim", "Bu elbiseyi sana verdim" gibi o şeyin temlikini ifade eden lafızların dile getirilmesiyle de meydana gelmiş olur. Ancak o şeyin mülkiyetini değil de menfaatini ifade ediyorsa âriyet meydana gelmiş olur. Örneğin; "Şu bineğe seni bindirdim/yükledim" sözüyle eğer hibe kastediliyorsa hibe akdi gerçekleşir aksi durumda hibe gerçekleşmez. Çünkü bu ifade sarih bir ifade değildir. Burada bindirmek manası esas olduğundan eğer kişi hibeyi kastetmiyorsa âriyet/ödünç meydana gelir. Ama bu ifade hibe ihtimalini de taşıdığı için kişinin hibeye niyet etmesi durumunda, hibe akdi gerçekleşir.¹⁵

Dilsizin bilinen işaretleriyle de hibe yapması da geçerlidir. Hibe bir taraftan gönderilmesi, diğer tarafında kabz etmesi sonucu tamam olur. İcap sonrasında "kabul ettim" denilmeksizin mücerred bir şekilde gerçekleşmiş kabz ile hibe hem mün'akid hem de tamam olur.

Hibe akdinde tarafların beyanlarını hukuki bir sonuç doğuracak bir şekilde birleştirmesi akdin meydana gelmesi için yeterli görülmüştür. Hanefiler icap ve kabulü

¹⁴ Merğînânî, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedi*, C. VI, Karaçi: İdaretü'l-Kur'an ve'l-Ulumü'l-İslamiyye, 1417, s. 249; Bardakoğlu, a.g.e., C. XVII, s. 422; Vehbe Zühaylî, *Hanefî Fıkhu (el-Fıkhu'l-Hanefiyyü'l-Müyesser)*, çev. Yusuf Ciğer, C. III, İstanbul: Saadet Yayınları, 2014, s. 29; Serahsî, *Mebûsât*, ed. Mustafa Cevat Akşit, C. XII, İstanbul: Gümüşev, 2008, s. 113; Ahmed el-Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997/1418, s. 124.

¹⁵ Abdülğani el-Guneymî el-Meydânî, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 2014, s. 92, 93.

akdin rüknu, birbirine uygunluğunu ve aynı mecliste yapılması gibi şartları ise in'ikad şartları olarak adlandırırılar. Ancak hibe işleminin varlığının ana unsuru olarak irade beyanı (icap) kabul edildiğinden dolayı üç Hanefî imamına göre hibe akdinin rüknu istihsânen sadece icaptır; karşı tarafın kabul ve kabzı hibenin gerçekleşmesi için değil hibe edilen malın mülkiyetinin aktarılması ve akdin bağlayıcılık kazanması için gerekmektedir. İmam Züfer başta olmak üzere bir kısım Hanefî fakihleri ise hibede icap ve kabulün birlikte rükün olduğunu söylerler. Hanefî mezhebindeki bu iki farklı görüşü, ileri dönem Hanefî fakihleri hibenin bağışlayan için icap, hibe edilen açısından ise icap ve kabul ile tamam olduğu açıklamasını yaparak değerlendirmişlerdir.¹⁶

C. Hibenin Konusu

Hibenin konusu olan mal ile ilgili birçok tartışma mevcuttur. Genel itibariyle fakihler malın bağış esnasında hibe edenin mülkiyetinde bulunması, mevcut, malum, muayyen ve mütekavvim olması gibi şartlar konusunda ittifak etmişlerdir. Fakat ivazsız olması sebebiyle hibe akdinde bu kayıt ve şartlardan bir kısmını gerekli görmeyenler olduğu gibi bu şartların önem ve nitelikleri fakihler arasında tartışılmıştır.

Hanefiler hisseli malların hibesi konusunda ayırım yapmaktadırlar. Şöyle ki taksimi kabil olmayan malların hibesi, hissenin oranı belli olmak şartıyla kabul caizdir. Ancak taksimi kabil mallardaki hissenin taksim öncesi hibesi ise caiz değildir. Burada temel amaç hibe edilen malın teslim ve kabz edilebilir olmasını engelleyen bir durumun oluşmamasını sağlamaktır.

İki kişi bir şahsa bir ev hibe etse caiz olur. Ama bir kimsenin evini iki kişiye hibe etmiş olması durumunda ise bu Ebû Hanîfe'ye göre caiz olmaz. Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise geçerlidir. Çünkü onlara göre gerek akit gerek teslim burada paylaştırılmış bir mal ile ilgilidir. Kendilerine hibe yapılan iki kişinin hibe dolayısıyla elde ettikleri mülkün ortak paylı oluşu, akit sırasında yoktur. Ebû Hanîfe ise, burada kendilerine hibe yapılan kimselerin malı teslim alması, ortak paylı olan bir bölüme denk gelmiştir. Bu durumda kendilerine hibe yapılan kişilerden her biri

¹⁶ Bardakoğlu, a.g.e., C. XVII, s. 422-423; Zuhaylî, a.g.e., C. III, s. 24-25; Bilmen, a.g.e., C. IV, s. 225-226.

kendisine hibe edilen payı teslim alsa da malda ortak pay bulunduğu için teslim alma işleminin tamamlanmadığı görüşündedir.¹⁷

Hibe edileceği zaman mevcut olmayan bir mal, mülkiyete mahal olamayacağından burada hibe caiz değildir. Bu sebeple buğdayın öğütülüp çıkarılacak ununu, susamın ve sütün çıkarılacak yağlarını hibe etmek de caiz olmaz.¹⁸

Bir kişi koyunun memesindeki sütü, sırtındaki yünü, ağaçtaki hurmayı, tarladaki ekini hibe etmek istemesi durumunda burada sayılanlar kendi başına bir mal niteliği taşımazlar. Bitişik olmaları da kabza mani olur. Bu durumda meydana gelen hibe caiz olmaz.¹⁹

Hibe akdinde hibe edilen mal icap ve kabul ile hibe edenin mülkiyetinden çıkmaz. Bağışlayanın bu malı teslim yükümlülüğü, bağışlananın da talep hakkı doğmaz. Kabz öncesi hibe eden isterse hibesinden rücu edebilir. Fakat kabzdan sonra böyle bir hakkı kalmaz. Çünkü bağışlanan malın mülkiyeti karşı tarafa geçmiş olur. Hibe akdinde kabz akdin tamamlanma şartını oluşturduğundan böyle sonuç doğurmaktadır

Hibe yapılan şahıs, hibenin yapıldığı mecliste hibe edenin emri olmaksızın hibe edilen şeyi teslim alırsa bu caiz olur. Çünkü hibede kabz, kabul gibidir. Bu hükümde meclis dikkate alınır. Meclisten sonra kabz, izne tabidir. Kişi meclis dağıldıktan sonra hibe edilen malı kabz ederse, hibe yapan kişi teslim almaya izin vermediği sürece hibe sahih olmaz.²⁰

D. Hibenin Diğer Çeşitleri

Hibe akdinde, birinin kendisine ait bir menkul veya gayr-i menkul malı veya menfaati bir başkasına yalın olarak bağışlamasının dışında, bir şeyin istisnâ edilmesi, ivazın veya hibeden rücûnun şart koşulması ya da akdin her hangi bir şart veya bağışlayanın ölümüne ta'lik edilmesi gibi durumlara bağlı olarak bazı değişiklikler

¹⁷ Merğınâni, a.g.e., C. VI, s. 245-246; Bardakoğlu, a.g.e., C. XVII, s. 423; İbn Abidîn, a.g.e., C. XIII, s. 498; Serahsî, a.g.e., C. XII, s. 123-124; Kudûri, a.g.e., s. 124.

¹⁸ Kudûri, a.g.e., s. 124; Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl-i-Muhtâr*, Beyrut: Dârü'l-Hayr, 1998/1419, s. 67; Zühaylî, a.g.e., C. III, s. 27; Bilmen, a.g.e., C. IV, s. 235; Merğınâni, a.g.e., C. VI, s. 248-249.

¹⁹ Zühaylî, a.g.e., C. III, s. 27; Merğınâni, a.g.e., C. VI, s. 249; Serahsî, a.g.e., C. XII, s. 131; İbn Âbidîn, a.g.e., C. XIII, s. 495.

²⁰ Bardakoğlu, a.g.e., C. XVII, s. 423.; Kudûri, a.g.e., s. 124; Merğınâni, a.g.e., C. VI, s. 242; Serahsî, a.g.e., C. XII, s. 492; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 65.

meydana gelmektedir. Buna bağlı olarak da farklı hibe çeşitleri ve her durum için özel hükümler oluşmaktadır.

Hibe akdinin, yalın halinin yanı sıra, hibe edilen şeyden bir kısmını istisnâ etmek, bedel şartı koymak, umrâ ve rukbâ gibi yöntemlerle gerçekleşen hibe çeşitleri bulunmaktadır.

1. İstisnâ ile Gerçekleştirilen Hibe

Kişinin hibe ettiği şeyden ayırlamayacak bir bölümünü veya bir özelliğini istisnâ tutarak yaptığı hibe akdinde, hibe geçerli fakat istisnâ geçersiz olur. Şöyle ki, bir kimse cariyeyi karnındaki çocuğu istisnâ ederek hibe ettiğinde kişinin hibesi geçerli olur ama istisnâ (cariyenin karnındaki çocuk) geçersiz olur.

Cariyenin karnındaki çocuğun hibe edilmesi caiz değildir; bu yüzden istisnâ edilmesi de caiz görülmemiştir. İstisnânın geçerli olmaması hibe akdine zarar vermez. Çünkü hibe fasit şartlarla batıl olmayan bir akittir.²¹ Yine aynı şekilde bir kimse birisine "kendisine geri vermek" veya "onu azat eylemek" şartıyla bir cariyeyi hibe eder veya bir evi "onun bir kısmını kendisine geri vermesi" şartıyla bağırlarsa bu durumda da hibe geçerli şart batıl olur.²²

2. Bedel Şartıyla Yapılan Hibe

Hibe akdinde ivazsız olması esastır. Ancak Mecelle'de de zikredilen "İvaz şartı ile olan hibe sahih ve şart muteberdir" (855. mad.) maddesi ışığında İslam hukukçularının çoğunluğuna göre bağırlanan tarafa bir mükellefiyet yükleyen hibe caiz görülmüştür. Hibe de ivaz, akit sonrasında bağırlanan tarafından kendi isteğiyle verilen ivazlı hibe, akit esnasında şart koşulan veya kararlaştırılan bir bedel konumunda olduğunda ise ivaz şartlı hibe meydana gelir. İlk işlem birbirinden bağımsız olarak gerçekleştirilen bağımsız iki ayrı hibe hükmündedir. İkinci olarak bahsettiğimiz ivaz şartlı hibe ise fakihlerin çoğuna göre başlangıçtan itibaren satış hükmündedir. Ancak

²¹ Meydânî, a.g.e., C. II, s. 96.

²² *Fetava-yı Hindiyîye (Fetava-yı Alemgiriyye)*, yay. haz. İsmail Karakaya, trc. Mustafa Efe, C. IX, Ankara: Ofset Yayıncılık, 1986, s. 311.

Hanefî'lerin çoğunluğuna göre ise bu akit başlangıç itibariyle hibe, sonuç olarak ise satım kabul edilir.²³

Bir kimse, yapılan hibenin yarısına karşılık bir bedel verirse hibeyi yapan kişi geriye kalan kısımda hibesinden dönebilir. Çünkü burada bedeli veren kişi bunu hibenin yarısına karşılık verdiğini belirtmiştir. Hibenin diğer yarısında hibe veren kişinin rüçû hakkı saklıdır.²⁴

Bedel şart koşularak yapılan hibe işleminde, karşılıklı teslim gerçekleşmemişse hibe hükümleri uygulanır. Ama karşılıklı teslim gerçekleşmiş ise satım akdi hükümleri uygulanır. Bunun sonucu olarak satım akdinde geçerli olan hakları kullanabilir.²⁵

3. Umrâ

Bir kimsenin malını veya evini bir başkasına ölünce (hibede bulunulan) tekrar kendisine (hibe edene) geri verilmesi şartıyla hibe etmesi anlamına gelen umrâ caizdir. Burada zikredilen şart ise batıl olur.²⁶

Umrâ ile ilgili temel akdin caiz olup şartın batıl olduğu yönündeki prensibi bizlere Peygamber(s.a.v.)'in "Umrâ şeklinde yapılan bir işlemin caiz olduğunu fakat şartını batıl saydığı"²⁷ şeklindeki rivayet gösterdiği bilinmektedir.²⁸ Umrâda geçersiz olan "kendisine hibe yapılan kişi öldükten sonra hibe edilen malın hibeyi yapan kişiye geri verilmesi" şartıdır. Bu şartın batıl olması hibe akdine zarar vermez. Çünkü hibe akdi fasit şartlarla bâtil olmaz. Bu sebeple umrâ gerçekleştiğinde umrâya konu olan malı ölünceye kadar kendisine hibe edilen kişi kullanır. Öldükten sonra da yine hibe edene geri iade edilmeyip, hibe edilen kişinin mirasçılara geçer.²⁹

"Umrâ" diye isimlendirilen hibe çeşidi, umrâ yapan kimsenin hibeyi, hibe ettiği kimsenin ömrü boyunca geçerli kılması ve hibe yapılan kimsenin vefatından sonra ise kendisine (hibe edene) dönmesini istemesinden dolayı yalın hibeden ayrılmaktadır.

²³Bardakoğlu, a.g.e., C. XVII, s. 424; Zuhaylî, a.g.e., C. III, s. 35; Bilmen, a.g.e., C. IV, s. 241.

²⁴ Serahsî, a.g.e., C. XII, s. 151.

²⁵ Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvîfi'l-fıkhi'l-Hanefî*, C. IV, 2. b. , Medine: Dârü's-Sirac, 2010/1431, s. 26.

²⁶ Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 71.

²⁷ Zeylâî, *Nasb'r-râye*, C. IV, 170.

²⁸ Serahsî, a.g.e., C. XII, s. 107.

²⁹ Serahsî, a.g.e., C. XII, s. 164, 165; Zuhaylî, a.g.e., C. III, s. 37-38; Merğînânî, a.g.e., C. VI, s. 266; İbn Abidîn, a.g.e., C. XIII, s. 544.

4. Rukbâ

Bir kimsenin diğerine evini, "Eğer ben senden önce ölürsem ev senin olsun, sen benden önce ölürsen ev benim olsun" diyerek vermesine rukbâ adı verilir. Rukbânın geçerli olup olmadığı hususunda mezhep imamları arasında fikir ayrılığı meydana gelmiştir. Şöyle ki; Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed rukbânın geçerli olmadığı görüşündedirler. Onlar bu görüşlerinde "Peygamber (s.a.v.) umrâya izin verdi fakat rukbâyı yasakladı." ³⁰ rivayetini esas almışlardır. Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre bu uygulamada zikredilen ifade ile temlik bir ihtimale (bir tarafın ölümünün gerçekleşmesi) bağlanmıştır. Ve bu sebeple de sahih kabul edilmemiştir. İki imama göre gerçekleşen bu işlemde ariyetin meydana geldiği ifade edilmiştir.³¹

Ebû Yusuf ise, "Peygamber (s.a.v.) umrâ ve rukbâ türü uygulamalara izin vermiş, bunun caiz olduğunu belirtmiştir."³² şeklindeki rivayeti bu konuyla ilgili delil göstermiştir. Bu uygulamada bağışlanan kişinin, evi teslim alınca ona sahip olacağını ifade ederek rukbânın geçerli olacağı görüşünü savunmuştur. Aynı zamanda Ebû Yusuf'a göre bu işlemde "Evim senindir" sözü geçerli bir temlik ifadesidir. Ancak burada dile getirilen "rukbadır " sözü ise batıl bir şarttır.³³

E. Hibeden Rücû Ve Rücûa Engel Durumlar

Hibe akdinde, her ne kadar hoş karşılanmasa da hibe edenin hibesinden dönme hakkı mevcuttur.³⁴ Hibeden rücûnun mekruh görülmesi hususu" hibe ettiği şeye geri dönen kusmuğuna geri dönen gibidir"³⁵ rivayetine işaret edilmektedir. Fakat rücûa engel olan durumlardan bir tanesi mevcut ise kişi hibesinden rücû edemez.³⁶

³⁰Zeylaî, *Nasbu'r-râye*, C. IV, 172.

³¹ Serahsî, a.g.e., C. XII, s. 165; Merğınânî, a. g.e., C. VI, s. 266, 267.

³² Tirmizî, "Rukbâ", 16; Nesâî, "Rukbâ", 2.

³³ Serahsî, a.g.e., C. XII, s. 164-165; Zuhaylî, a.g.e., C. III, s. 38-39; İbn Abidîn, a.g.e., C. XIII, s. 544-547; Merğınânî, a.g.e., C. VI, s. 266, 267; Bardakoğlu, a.g.e., C. XVII, s. 424; Mevslî, *İhtiyâr*, s. 71; Kudûrî, a.g.e., s. 124.

³⁴ Bilmen, a.g.e., C. IV, s. 266; Zuhaylî, a.g.e., C. III, s. 31; Merğınânî, a.g.e., C. VI, s. 257.

³⁵ Buhârî, "Hibe", 30; Nesâî, "Hibe", 2, 3.

³⁶ İbrâhim Halebî, *Mülteka'l-ebhur*, İstanbul: Mahmûd Bey Matbaası, 1898/1316, s. 324; Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed Tahâvî, *Muhtasarü't-Tahâvî*, thk. Ebu'l-Vefâ el-Afganî, Kahire: Darü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1370, s. 138.

Hibeden rüçûya engel durumlar Hanefî mezhebinde genel olarak yedi başlık altında toplanır. Kısaca "دمع خزقه" harfleriyle ifade edilen engeller şunlardır:³⁷

1. Hibe Edilen Şeyde Meydana Gelen Artış/Muttasıl Ziyade

Ağaç dikmek, bina yapmak, hibe edilen hayvan ise semizlemesi gibi sonradan meydana gelmiş, hibe edilen şeyin kıymetini arttıran fazlalık söz konusu ise hibe yapan kişinin hibesinden rüçû etme hakkı ortadan kalmış olur. Şöyle ki; hibeden dönme hakkı sadece hibe edilen mal üzerinde gerçekleşebilir. Fakat burada hibe edilen malda ayrılmaz bir fazlalık meydana gelmiş ve bunun da hibe edilen maldan ayrılması mümkün değildir. Bu sebeple artık hibe yapanın rüçû hakkı gerçekleşemez.

Malın fiyatında meydana gelen fazlalık ise farklı değerlendirilmektedir. Çünkü burada hibe edilen mal olduğu gibi durmakta onda bir fazlalık meydana gelmemektedir.³⁸

2. Hibe Akdini Yapan Taraflardan Birinin Ölmesi

Hibe eden kişi vefat etse varisleri hibeden rüçû edemez. Çünkü bu hak sadece hibe yapan kişiye verilmiştir. Hibe edenin ölümünden sonra onun mirasçıları hibe akdi açısından yabancı şahıs konumunda olur.³⁹Hibe edilen kişinin vefat etmesi durumunda ise hibe mirasçılarının zimmetine geçer. Ama rüçû hakkı varislere geçmez.

Hibe akdinde taraflardan birisi mal teslim edilmeden ölürse bu durumda hibe geçersiz duruma gelir. Çünkü burada daha kabz gerçekleşmemiştir. Bu sebeple de mülkiyet sabit olmamıştır.⁴⁰

3. Rüçû Hakkını Düşüren Belli Bir Bedelin Alınması

Hibe edilen kişi, aldığı hibe karşılığında bir bedel vermiş ve hibe eden de bu karşılığı almış ise artık hibesinden rüçû edemez. Şöyle ki; kendisine hibe verilen kişi, hibe veren kimseye "bunu hibene karşılık, bedel olarak veya onun mukabilinde al" diyerek hibe için bir bedel (hibeden az veya çok miktarda) verir, hibe veren de bunu

³⁷ Zuhaylî, a.g.e., C. III, s. 32.

³⁸ Merğînânî, a.g.e., C. VI, s. 257; Serahsî, a.g.e, C. XII, s. 103; İbn-i Âbidin, a.g.e., C. XIII, s. 519.

³⁹ Sâğircî, a.g.e., s. 936.

⁴⁰ Kudûrî, a.g.e., s. 124; Merğînânî, a.g.e., C. VI, s. 257; Bilmen, a.g.e., C. IV, s. 273; Serahsî, a.g.e., C. XII, s. 104 .

kabzederse artık hibesinden rücu hakkı ortadan kalkar. Çünkü burada hibeden maksat meydana gelmiş olur.⁴¹

Bunun yanı sıra yabancı bir kimsenin dahi hibe yapan kimseye hibesine karşılık olarak bir bedel vermesi durumunda hibe yapanın da bunu alması ile rücu hakkını ortadan kaldırır.⁴²

Verilen bedelin hibeye karşılık olduğu belirtilmemesi durumunda tarafların hibeden rücu edebileceği konuyla ilgili hükümlerde ifade edilmiştir.⁴³

4. Hibe Yapılan Şeyin, Hibe Edilen Kişinin Mülkiyetinden Çıkması

Hibe edilen şey satış, bağış veya benzeri bir durum sebebiyle hibe edilen kişinin mülkiyetinden çıkmış ise hibe edenin rücu hakkı kalmaz. Çünkü burada bahsedilen rücu hakkı gerçekleşen hibe sonucunda meydana gelen mülkiyet hakkıyla ilgilidir. Ama mülkiyetin çıkması ile bu hak da kaybedilmiş olur. Mülkiyetin el değiştirmesi, malın el değiştirmesi gibi değerlendirilir.⁴⁴

Hibe edilen şeyin daha sonra farklı bir sebeple hibe edilen kişinin mülküne geri dönmesi durumunda rücu hakkı tekrar meydana gelmez. Ancak fesih sebebiyle tekrar hibe edilenin mülküne geri dönerse bu durumda hibe yapanın rücu hakkı geçerliliğini koruyacağı ifade edilmiştir.⁴⁵

5. Evlilik Bağı

Hibe akdinin gerçekleştiği esnada mevcut olan evlilik bağı hibeden rücu engeldir. Bundan dolayı bir erkek karısına veya bir kadın kocasına bir malını hibe etmiş ise daha sonradan boşanmış olsalar da artık hibesinden dönemez. Ancak bir kimse hibe yaptığı kişiyle hibe akdi sonrasında evlenirse, aralarındaki bu evlilik bağı kişinin hibesinden rücu engel bir durum oluşturmaz. Çünkü o hibe akdi iki yabancı arasında gerçekleşmiştir.⁴⁶

⁴¹ Merğınâni, a.g.e., C. VI, s. 257; Meydâni, a.g.e., C. II, s. 96.

⁴² Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 70; Merğınâni, a.g.e., C. VII, s. 257 ; Bardakoğlu, a.g.e., C. XVII, s. 425.

⁴³ Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 70; İbn Abidîn, a.g.e., C. XIII, s. 525.

⁴⁴ Zuhaylî, a.g.e., C. III, s. 34; Kudûrî, a.g.e., 125; Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 69; Serahsî, a.g.e., C. XII, s. 104.

⁴⁵ Bilmen, a.g.e., C. IV, s. 272.

⁴⁶ Bardakoğlu, a.g.e., C. XVII, s. 425; Merğınâni, a.g.e., C. VI, s. 259; İbn Âbidîn, a.g.e., C. XIII, s. 534; Zuhaylî, a.g.e., C. III, s. 34.

Eşler arasında gerçekleşen hibeden dönmenin uygun görülmemesinin nedenlerinden biri olarak *Mebûsût* adlı eserde eşlerin arasında bulunan bağılık ve huzurun bozulmaması amacı da zikredilmiştir. Çünkü hibeden rüçü gerçekleştiğinde eşler arasındaki uyum ve sevgiyi zedeleyen bir tavır sergileneceğinde bu caiz görülmez.⁴⁷

6. Kan Hısımlığı

Bir kimse mahrem olan bir yakınına hibe yapması durumunda hibesinden rüçü edemez. Bundan dolayı bir kimse usulüne, fûruuna, kardeşlerine, kardeşlerinin evlatlarına, amcalarına, halalarına, dayılarına ve teyzelerine bir hibe yapıp teslimini gerçekleştirdiği zaman artık o hibesinden rüçü hakkı olamaz. Çünkü burada hibeden amaç, akrabalar arasında yardımlaşma, dayanışma ve muhabbeti (sıla-ı rahim) sağlamaktır. Ama hibeden rüçü gerçekleştiğinde akrabalar arasında nifak meydana geleceğinden kan hısımlığı rüçüya engel olarak geçerli görülmüştür.⁴⁸

Bir kimse süt yoluyla kendisine haram olan bir kişiye veya sıhri hısımlık yoluyla haram olan birisine hibe yapmış ise bu durum (yakınlık ilişkisi ikinci dereceden kabul edilerek) hibesinden rüçü etmesine engel görülmemiştir.⁴⁹

7. Hibe Edilen Şeyin Helak Olması

Hibe edilen şey kendi kendine helak olsun veya hibe edilen kişinin ya da başkasının tarafından helak edilmiş olsun burada hibe yapan kişinin rüçü hakkı kalmaz. Ama hibe edilen şeyin kısmen helak olması durumunda geriye kalan kısmında rüçü gerçekleşebilir.⁵⁰

Hibe edilen şeyin helak olması hakikaten ve ya hükmen meydana gelebilir. Şöyle ki; bir koyunun kesilip yenilmesi hakikaten helak kabul edilir. Ama bir buğdayın öğütülerek un yapılması, bir kılıcın kesilip bıçak yapılması gibi örnekler ise hükmen helak olarak ifade edilmiştir.⁵¹

⁴⁷Serahsî, a.g.e., C. XII, s. 92.

⁴⁸Mevsilî, *İhtiyâr*, s. 69; Serahsî, a.g.e., C. XII, s. 92.

⁴⁹Bilmen, a.g.e., C. IV, s. 267.

⁵⁰Bilmen, a.g.e., C. IV, s. 273; Bardakoğlu, a.g.e., C. XVII, s. 425; Merğınâni, a.g.e., C. VI, s. 259; İbn Âbidîn, a.g.e., C. XIII, s. 537; Zuhaylî, a.g.e., C. III, s. 31-35.

⁵¹Bilmen, a.g.e., C. IV, s. 273.

F. Hasta Kimsenin Hibesi

Hasta kimsenin hibesiyle ilgili ařađıda yer vereceđimiz hűkűmlerde de ađıkça gűrűleceđi űzere bu konu hakkında temel bir prensip vardır. Bu temel prensip ise řudur: Őlűm hastalıđına yakalanan kiřinin yaptıđı hibe ancak teslim edildiđi zaman geđerli olur.⁵²

Varisi ve borcu olmayan bir kimse Őlűm hastalıđında bűtűn malını bir kimseye hibe ve teslim etmesi halinde hibesi geđerli olur. Bu kiřinin Őlűműnden sonra da beytű'l-mal terekesine műdahalede bulunamaz. Hibe edip de teslim etmeden vefat etmesi durumunda ise hibe hűkműnde olmaz. űnkű bilindiđi űzere kabz gerçekleřmeden hibe akdi tamamlanmaz.

Eřinden bařka varisi ve borcu olmayan bir kimse, Őlűm hastalıđında bűtűn malını eřine hibe ve teslim ederse kiřinin bu hibesi geđerlidir.

Bir kimse Őlűm hastalıđında bűtűn malını varislerinden birine hibe ederse bu durumda hibenin geđerli olması için diđer varislerin izin ve onayı gerekmektedir. Varisler eđer izin vermezlerse hibe akdi sahih olmaz.

Varisleri olan bir kimse Őlűm hastalıđında malını varislerinden birine deđil de bařka bir kimseye hibe eder ve teslim ederse vefatından sonra kiřinin defin hazırlıkları ve borcu malından çıkarılır. Daha sonra geri kalan terekesinin űte birinde hibesi gerçekleřir. Terekenin űte biri hibe edilen mala denk gelir veya denk gelmediđi durumda varislerin izniyle hibe edilen malın tamamı hibe yapılan kimseye (mevhűbun leh) verilir. Hem terekenin űte biri hibe edilen mala denk gelmez hem de varislerin izin ve onayı olmaz ise terekenin űte birinin denk geldiđi miktarda mal hibe edilen kiři de kalır. Diđer geriye kalan mal ise varislere ait olur.

Bir kimsenin terekesi borcundan eksik veya borcuna denk bir miktarda ise bu kimsenin Őlűm hastalıđında malını varisine ya da bařka bir kiřiye hibe ve teslim etmesi durumunda hibesinin geđerli olması için bazı řartlar gerekmektedir. řűyle ki, bu kiři Őldűkten sonra eđer alacaklılar hibeye izin ve onay verirse hibe geđerli olur. İzin

⁵² Serahsű, a.g.e., C. XII, s. 189.

vermemeleri durumunda ise alacaklılar paylaşma esasına dayalı olarak bu maldan hisselerini alırlar.⁵³

G. Sadaka

Fıkıh kitaplarını incelediğimizde sadaka konusunun, hibe ile ilgili bölümlerde ele alındığı görülmektedir. Nitekim "sadaka hibe gibidir" şeklinde ifadeler yer verilmiştir. İkisinin de ortak özelliklerinin başında teberru ile ele alınmaları zikredilir. Sadaka ile ilgili bazı hususlar ise şunlardır: Sadaka da kabz ile tamam olur. Bölünebilen ortak bir malın sadaka olarak verilmesi caiz görülmemiştir. Ancak iki fakire verilmesi durumunda geçerli kabul edilir. Kabzedildikten sonra sadakadan rüçû sahih değildir.⁵⁴ İstihsanen zengine verilmiş sadakada aynı hükümdedir. Çünkü sadakadan amaç, karşılığında sadece sevap elde etmektir. Bu işlem sonucunda amaç meydana gelmiştir.⁵⁵

Kişinin malını sadaka vereceği adaması durumunda, zekâtın gerekli olduğu mallardan verir. Bu hüküm istihsana göre verilmiştir. İstihsanın uygulanmasının gerekçesi ise şudur: Kişinin kendisine bir şeyi zorunlu kılması, Allah'ın kulunu mükellef kıldığı mallara kıyas edilir. Bu sebeple bir kimsenin malını tasadduk edeceğini söylemesi durumunda, kişinin adağı Allah'ın kendisinde zekâtı vacip kıldığı şeylere yönelik kabul edilir.⁵⁶ Nitekim Allah (c.c.), mala izafetle kulunu zekât mallarından mükellef tutmuştur. Ve bu hususta "Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka/zekât al..."⁵⁷ şeklinde buyurmuştur. Kıyasa göre ise malının tümünü sadaka vermesi gerekmektedir. Zira "mal" sözcüğü "mal olarak edinilen şey" demektir. Bu da kendisinde zekât vacip olsun olmasın bütün malları kapsamaktadır.

Bir kimsenin mülkünü sadaka vermeyi adaması durumunda, mülkünün tamamını sadaka vermesi gerekir. Mülk kelimesinin mal kelimesinden daha kapsamlı olması ve yanı sıra mülk kelimesinde her hangi bir tahsis /daralma olmaması bunun umumi anlamda kullanılmasını sağlamıştır.⁵⁸

⁵³ Bilmen, a.g.e., C. IV, s. 257-259.

⁵⁴ Meydânî, a.g.e., C. II, s. 96; Merginânî, a.g.e., C. VI, s. 268.

⁵⁵ Zuhaylî, a.g.e., C. III, s. 39.

⁵⁶ Meydânî, a.g.e., C. II, s. 96; Zuhaylî, a.g.e., C. III, s. 39

⁵⁷ Tevbe, 9/103.

⁵⁸ Zuhaylî, a.g.e., C. III, s. 39; Sâğircî, a.g.e., s. 939; Meydânî, a.g.e., C. II, s. 96, 97.

Mal ve mülkün tasadduk edilmesi hususunda sahih kabul edilen görüş; her ikisinin de aynı olduğu yönündedir. Nitekim her ikide aslında ihtiyaç fazlası malın tasadduk edilmesini söylemektedir.⁵⁹

Kişinin sadaka vermeyi adadığı malından başka malının olmaması durumunda; o kimse tasadduk etmeyi adadığı maldan kendisine ve ailesine yetecek kadarını almasına izin verilir. Bu izin başka bir mal elde edene kadar geçerlidir. Daha sonra elinde tuttuğu kadarını sadaka vermesi gerekir.⁶⁰

⁵⁹ Merğînânî, a.g.e., C. VI, s. 268.

⁶⁰ Merğînânî, a.g.e., C.VI, s. 268; Meydânî, a.g.e., C. II, s. 98.

İKİNCİ BÖLÜM
MECELLE-İ AHKÂM-I ADLİYYE VE MÜTÛN-İ ERBAA'NIN
"KİTABÜ'L HİBE" BÖLÜMLERİ

I. MECELLE-İ AHKÂM-I ADLİYYE

A. Mecelle'nin Önemi

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye; Hanefî fıkıh geleneği üzerine inşa edilen ve Osmanlı-Hanefî hukukunda kanunlaştırma zirvesi sayılan, mezhebin zengin fıkıh müdevvenatından süzülerek hazırlanmış özellikle muhtasar türü metinlere dayanan bir medeni kanundur. Bu kanun metni daha çok borçlar, eşya ve yargılama hukukunu içermektedir.

Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında kurulan Mecelle Cemiyeti tarafından hazırlanmıştır. 1868-1876 yılları arasında süren faaliyetler sonucunda hazırlanan bu metin, İsviçre Medeni Kanunu'nun kabul edildiği 1926 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Bu tarihe kadar yürürlükte kalması ve başka ülkelerde de uzun süre uygulanmaya devam etmesi Mecelle'nin amacına ulaştığını ve başarısını göstermiştir.

Fıkıh ve fetvâ kitaplarından yararlanılarak hazırlanan Mecelle, kendinden önceki birçok eserden farklı ve kendisine özgü tasnifi olan bir kanun olmuştur. Aynı zamanda kendinden sonra meydana gelen eserlerin temel başvuru kaynağı olduğu görülmektedir. Meseleci metoda göre düzenlenen Mecelle dönemine göre sade ve basit bir üsluba sahip olmasıyla da dikkat çekmiştir. Hanefî fıkıh külliyyatı arasında daha ziyade müftâbih görüşlerin bir araya getirilmesiyle telif edilen ve “mütûn-i selâse”, “mütûn-i erbaa” ve “mütûn-i sitte” gibi isimlerle anılan temel metinler/muhtasarlar, mezhepte önemli yer tutmakta ve birer el kitabı niteliği taşımaktadır.

Hanefî mezhebi esas alınarak hazırlanan kanunda dönemin şartları dikkate alınarak mezhep içi görüşler arasında tercih yapılmıştır.⁶¹ Böylece fıkıh kaidelerini dayanak alarak hüküm veren kişilerin ve bu kaideleri hayatlarında uygulamaya çalışanların farklı görüşler arasında yaşadıkları tercih sorununa da çözüm bulunmuştur. Bu önemli kanun metnini tanımak, kavramak hukuk mantığını anlamak ve hükümlerin daha iyi temellendirilmesini sağlamak amacıyla çok önemlidir.

⁶¹ M. Âkif Aydın, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye", *DİA*, C. XXVIII, Ankara: TDV, 1998, s. 231-233; Necmettin Kızılkaya, *İslam Hukukunda Külli Kâideler*, 3. b. , İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018, s. 282.

Bir hukuk metninin mükemmel olmasının temel nitelikleri hükümlerinin akla uygunluğu, fert ve toplumun ihtiyacına uygun olması gibi niteliklerdir.⁶² Mecelle bu özellikleri bünyesinde barındıran bir metindir. Bu sebeple zamanla hukuki hayatı oldukça kolaylaştıran temel başvuru metni konumuna gelmiştir. Mecelle adı altında bir araya getirilmiş külli kaidelerin birçok faydası mevcuttur. Bu kaideler; İslam hukuku ile ilgili uygulamada karşılaşılan temel meselelerin hükümlerinin çabuk öğrenilmesi ve akılda kalmasını sağlar, aynı zamanda bu kaideleri öğrenen hukukçular diğer hukuki meselelerin hükümlerinin de gerekçeleri hakkında bilgi sahibi olur. Külli kaidelerin en önemli faydalarından birisi de hiç şüphesiz ki, kişinin yaşamını mümkün olduğu kadar şer'i şerife uygun hale getirmesini sağlamaktır.⁶³

B. Mecelle'nin Hazırlanmasına Sebep Olan Etkenler

Mecelle'nin hazırlanma sürecini etkileyen birçok iç ve dış sebepler olmuştur. Bu sebepleri yeni mahkemelerin kurulması, bu mahkemelerdeki hâkimlerin ilmi yetersizliği, Hanefî mezhebinde farklı görüşlerin çokluğu, zamanın getirdiği değişiklikler ve batının etkisi şeklinde sıralayabiliriz.

Tanzimat sonrasında şer'iyeye mahkemelerinin yanı sıra ticaret, hukuk ve ceza mahkemeleri kurulmuştur. Nizamiye mahkemeleri olarak bilinen bu mahkemelerde hüküm verecek kişilerin çoğunluğu ise İslam hukukuna dair yeterli bilgiye sahip değillerdi. Osmanlı devletinde hem nicelik hem de nitelik açısından kadı sıkıntısı çekilmeye başlanmıştır. Bu sebeple bu mahkemelerin yararlanabilmesi için Türkçe, kolay anlaşılabilir bir kanunun hazırlanması ihtiyacı meydana gelmiştir.

Osmanlı devletinde Hanefî mezhebi hâkim olmasına rağmen birçok farklı hüküm ortaya çıkmıştır. Birbirinden farklı bu kadar hüküm arasından sahih görüşü ve zamanın ihtiyaçlarına uygun olanını bulmak hususunda zorluk meydana gelmiştir. Aynı zamanda yaşanan zaman itibariyle sosyal hukuki ve iktisadi birçok değişiklik de meydana gelmiştir. Bütün bu meşakkatlerden kurtulmak için uygulamada tercih edilen görüşlerin derlendiği, kolayca müracaat edilebilen bir kanun zorunlu hale gelmiştir.

⁶² Ali Himmet Berki, *Hukuk Tarihinden İslam Hukuku*, C. I, Ankara: Örnek Matbaa, 1955, s. 56.

⁶³ Ahmed Akgündüz, *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1986, s. 92.

Batının etkisi de Tanzimat fermanından sonra meydana gelen kanunlaştırma faaliyetlerinde artık açıkça görülmeye başlanmıştır. Batı etkisi altında olan Osmanlı devlet adamları bu kanunlaştırma hareketleri sırasında batılı bir devletin medeni kanununun alınması gerektiği hususunda ısrarcı olmuşlardır. Batılı devletlerin baskıları Osmanlı devletini milli bir kanuna sahip olunması gerektiği hususunda zorlamış ve Mecelle tedvinini hızlandırmıştır.⁶⁴

Mecelle'nin oluşturulmasına karar verilmesinde sonra bunun ne şekilde olacağı hususunda tartışmalar meydana gelmiştir. Nitekim kanunun meydana gelmesi hususunda ortak fikir hâkim olmasına rağmen nasıl olacağı hakkında fikir ayrılıklarının oluşması kaçınılmaz olmuştur. Mecelle'nin oluşumu için çalışan kişilerin bir kısmı Fransız medeni kanununun tercüme edilerek iktibas edilmesi yönünde fikir öne sürmüşlerdir. Diğer bir kısmı ise yerli olan, İslami kökenlere dayalı bir kanunun yapılmasını savunmuşlardır. Bu kargaşanın önlenmesini, sağlayan bir heyet oluşturulmuş ve Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında çalışmalara başlamıştır. Mecelle Cemiyeti 1285/1306- 1868/1889 tarihleri arasında faaliyet göstermiştir.

Bu Mecelle Cemiyeti oluşturan azalar ise şunlardır:

Ahmed Cevdet Paşa (1312/1895)

Ahmed Hilmi Efendi (1305/1888)

Seyfeddîn İsmail Efendi (1299/1882)

Filibeli Halil Efendi (1302/1885)

Şirvânîzâde Ahmed Hulûsi Efendi (1306/1889)

Kara Halil Efendi (1299/1882)

İbn Âbidînzâde Alâuddîn Efendi (1306/1889)

Ömer Hilmi Efendi (1307/1889)

Bağdatlı Muhammed Emin Efendi (1309/1891)

⁶⁴ Ahmed Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye (Mecelle Ta'dilleri ve Gereğçeleriyle Birlikte)*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2017, s. 25-27; Ali Haydar, *Dürer el-Hükkâm*, C. I, s. 3, 4; Aydın, a.g.e., C. XXVIII, s. 231.

Ömer Hulûsi Efendi (1292/1875)

Yunus Vehbi Efendi (1322/1904)

Kırımlı Abdussettâr Efendi (1304/1887)

İsâ Ruhi Efendi (1297/1880)⁶⁵

Bu kanun metni uygulandığı ve daha sonraki dönemler üzerinde oldukça büyük etki bırakmıştır. Bunun sonucu olarak da bu kanun metni üzerine birçok alim çalışma yapmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır:

Mecelle Şerhi Teşrih (Kırımlı Abdüssettâr Efendi)

Mirât-ı Mecelle (Mesud Efendi)

Şerh'ul-Mecelle (Selîm b. Rüstem el-Bâz)

Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm (Ali Haydar Efendi)

Mecelle-i Ahkâmı Adliyye Şerhi (Hâfız Mehmed Ziyâeddin)

Rûhu'l Mecelle (Hacı Reşid Paşa)

Şerhu'l-Mecelle (Muhammed Hâlid Attâsî)

Mecelle Şerhi (Kuyucaklızâde Âtîf Efendi).⁶⁶

C. Mecelle'nin Genel Özellikleri

Mecelle'de birbirinden farklı konular "*Kitab*" başlığı altında toplanmıştır. Her bir kitapta da içerisinde yer alan ıstılahları açıklamak için birer kısım bulunur. Daha sonra bu kitaplar "*Bab*"lara, bablar da "*Fasıl*"lara ayrılır. Mukaddimede ki izahlar da dâhil olmak üzere hükümler Madde 1, Madde 2 şeklinde sıralanmıştır. Bazı maddelerde de hükümleri açıklamak için konuyla ilgili örnekler hükmün peşinden hemen verilmiştir.⁶⁷

⁶⁵ Karaman, a.g.e., s. 310; Sedat Bingöl, *Tanzimat Devrinde Osmanlı'da Yargı Reformu (Nizâmiyye Mahkemelerinin Kuruluşu ve İşleyişi)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 223.

⁶⁶ Aydın, a.g.e., C. XXVIII, s. 234-235.

⁶⁷ Osman Öztürk, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, 3. b. , İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, Yayınları 1973, s. 32.

Mecelle; 16 kitap, 73 bab ve 1851 maddeden oluşmaktadır. Mecelle'nin kitap, bab ve madde olarak sistematik dağılımı şu şekildedir:

Mukaddime; 1-100. mad.

1. Kitâbü'l-büyu'; Bir mukaddime; 7 bab, 101-403. mad.
2. Kitâbü'l-icarât; Bir mukaddime; 8 bab, 403-611. mad.
3. Kitâbü'l-kefâle; Bir mukaddime, 3 bab, 612-672. mad.
4. Kitâbü'l-havâle; Bir mukaddime, 2 bab, 673-700. mad.
5. Kitâbü'r-rehin; Bir mukaddime, 4 bab, 701-761. mad.
6. Kitâbü'l-emânât; Bir mukaddime, 3 bab, 762-832. mad.
7. Kitâbü'l-hibe; Bir mukaddime, 2 bab, 833-880. mad.
8. Kitâbü'l-gasb ve'l-itlâf; Bir mukaddime, 2 bab, 881-940. mad.
9. Kitâbü'l-hacr ve'l-ikrâh ve's-şüfa; Bir mukaddime, 3 bab, 941-1044. mad.
10. Kitâbü'l-şirket; Bir mukaddime, 8 bab, 1045-1448. mad.
11. Kitâbü'l-vekâle; Bir mukaddime, 3 bab, 1449-1530. mad.
12. Kitâbü's-sulh ve'l-ibra; Bir mukaddime, 4 bab, 1531-1571. mad.
13. Kitâbü'l-ikrâr; Bir mukaddime, 4 bab, 1572-1612. mad.
14. Kitâbü'l-da'va; Bir mukaddime, 12 bab, 1613-1675. mad.
15. Kitâbü'l-beyyinât ve't-tahlîf; Bir mukaddime, 4 bab, 1676-1783. mad.
16. Kitâbü'l-kazâ; Bir mukaddime, 4 bab, 1784-1851. mad.⁶⁸

Mecelle'nin ilk bölümünde yer alan mukaddime kısmında fıkıhın tanımının yapıldığı birinci madde ile doksan dokuz külli kâideye yer verilmiştir. Bu külli kâideler diğer normatif hükümlerin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Tek başlarına herhangi bir

⁶⁸ Hayrettin Karaman, *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslâm Hukuk Tarihi*, 9. b. , İstanbul: İz Yayıncılık, 2012, s. 313.

hükme dayanak olma niteliğine sahip değildir. Mecelle'deki külli kâideler sıralanış şekli ve bazı kâidelerin birbirlerinin tekrarı niteliğinde olması sebebiyle tenkite uğramıştır.⁶⁹

Mecelle tam bir medeni/borçlar kanunu özelliğine sahip değildir. Çünkü aile ve miras hukuku bölümleri Mecelle içerisine alınmamıştır. Bunun yanı sıra sulh ve ibrâ, ikrâr, dava, beyinât ve kazâ gibi bir medeni kanunda bulunmaması gereken kısımlara ise yer verilmiştir. Mecelle'nin bölümlerinin bu şekilde belirlenmesinde, esas itibariyle İslam hukukunda yetersiz kalan Nizamiye medreselerinin hâkimleri için hazırlanması ve müslim- gayr-ı müslim bütün Osmanlı vatandaşlarına uygulanacak olması gibi sebepler etken olmuştur.⁷⁰

Mecelle'nin karakteristik özelliklerini Ebul' ulâ Mardin kısaca şu maddeler ile özetlemiştir:

- * Mecelle, tam bir medeni hukuk özelliğini taşımamaktadır. Nitekim bu kanun medeni hukukun temel meseleleri olan şahıs, aile, miras gibi konuları içermemektedir.
- * Mecelle, İslam hukukuna dayanan, kökleri oraya bağlı olan bir teşrii eserdir.
- * Mecelle'nin fıkıh ilmine dayanması, onun muğlak kalmasına, halk tarafından anlaşılmasında zorluklar meydana gelmesine hatta hukuk erbabı tarafından tam olarak kavranamamasına sebep olmuştur.
- * Mecelle'de ahkâmı umumiye mahiyetinde bir mukaddime mevcuttur. Ancak bu hakiki bir ahkâmı umumiye kısmı değildir.
- * Mecelle, döneminin hukuki durum içerisinde ileri mertebede bir eserdir.
- * Mecelle, İslam hukukunun bir kısmını müdevven hale getirmesi sebebiyle hukuk tarihi açısından önemli bir yere sahiptir.

⁶⁹ Öztürk, a.g.e., s. 32; Kızılkaya, a.g.e., s. 293; Mustafa Yıldırım, *Mecelle'nin Külli Kâideleri*, 3. b. , İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012, s. 23.

⁷⁰ Aydın, a.g.e., C. XXVIII, s. 233.

*Mecelle, fihki hükümleri bir kanun haline getirerek adeta fihkin muamelat kısmını şeklen devletleştirmiş ve bu tarzda kanunların meydana getirilmesinin önünü açmıştır.⁷¹

II. MECELLE'DEKİ "KİTÂBÜ'L-HİBE" BÖLÜMÜNÜN TASNİFİ

A. Kitâbü'l-Hibe'nin Genel Sistematiği

1. Kitâbü'l-Hibe'nin Alt Başlıkları

Kitâbü'l-Hibe, Mecelle'nin yedinci kitabı olup; bir mukaddime ve iki bâb şeklinde kırk sekiz (833-880. mad.) maddeden meydana gelmektedir. İlk dört maddesi hibe ile ilgili ıstılahları açıklamaktadır. Bunlar hibe, vâhib, mevhub, mevhubun leh, ittihâb, hediye, sadaka ve ibâha olmak üzere toplam sekiz kavramdır. Birinci bab, iki fasıl şeklinde olup hibenin şartları ve teslim alınması ile ilgili toplam yirmi dört maddeden (837-860. mad.) oluşmaktadır. İkinci bab ise yine aynı şekilde iki fasıl şeklinde olup hibeden rücû ve hasta kimsenin hibesi ile ilgili hükümlere ait yirmi maddeyi (861-880. mad.) içermektedir.

Mecelle'de hibe bahsi ile ilgili başlıklar şöyledir:

Mukaddime: Hibeye dair olan ıstılahât-ı fihkiyye (833-836. mad.)

Bâb-ı Evvel: Akd-i hibeye müte'allik mesail

Fasl-ı Evvel: Rükûn ve kabz-ı hibeye dâir mesail (837-855. mad.)

Fasl-ı Sâni: Şerâit-i Hibe (856-860. mad.)

Bâb-ı Sâni: Ahkâm-ı Hibe

Fasl-ı Evvel: Hibeden rücû' (861-876. mad.)

Fasl-ı Sâni: Hibe-i Marîz (877-880. mad.)

⁷¹ Ebul' ulâ Mardin, *Medeni Hukuk Cephesinden Ahmed Cevdet Paşa*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, s. 188-191.

2. Kitâbü'l- Hibe'nin Hazırlanışı ve Azaları

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin Mecelle komisyonu tarafından hazırlanan kitapları, gerekçeleri ile meclis-i vükelaya sunulup daha sonra arz tezkereleriyle dönemin padişahına arz edilmiştir. Padişahın onayı alındıktan sonra yürürlüğe girerek ilan edilmiş birer kopyaları da Nizamiye ve Şer'iyye mahkemelerine gönderilmiştir. Bunun yanı sıra kitapların oluşum sürecinde hüküm ve maddeler, Şeyhülislamlık tarafından da kontrol edilmiştir.⁷²

Mecelle'nin yedinci kitabı olan "Kitâbü'l-Hibe" kısmının İrade-i Seniyye tarihi; 29 Muharrem 1289'dur. Mecelle'nin oluşturulması için bir araya getirilen Mecelle heyetinden hibe bölümünün hazırlanması aşamasında görev alan Cemiyet azaları ise şunlardır:

Ahmed Cevdet Paşa

Ömer Hulûsi Efendi (Meclis-i Tedkîkât- Şer'iyye Azası)

Es-Seyyid Halil (Eminü'l-fetva)

Es-Seyyid Halil (Ders Vekili)

Esseyyid Ahmed Hilmi (Divan-ı Ahkâm-ı Adliye Azası)

Seyfeddin Efendi (Cemiyet Azası)

Yunus Vehbi Efendi (Muallimehâne-i Nüvvab Müdürü)

Ahmed Halid Efendi (Kassam-ı Askeri)

Abdüllâtif Şükrü Efendi (Meclis-i Tedkikat-ı Şeriyye Azası)⁷³

B. Kitâbü'l-Hibe'nin Konu Başlıkları ve Maddeleri

Bu başlık altında Mecelle'nin 833. ve 880. maddelerini içine alan "Hibe" kitabının tamamı başlık ve maddeler halinde verilecektir. Böylece çalışmamızda ele alacağımız Mecelle'nin hibe maddelerinin hepsi bu kısımda zikredilmiş olacaktır.

⁷² Cihan Karahasanoğlu, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin Yürürlüğe Girişi ve Türk Hukuku Bakımından Önemi", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 29 (2011), s. 97.

⁷³ *Mecelle*; Hacı Reşit Paşa, *Ruhü'l-Mecelle*, C. V, Dârülhilafetilaliyye: Matbaa-i Hayriye, 1328, s. 76.

Kitâb-ı Sâbi‘

Hibe Hakkında Olup Bir Mukaddime İle İki Bâbı Müştemildir

Mukaddime

Hibeye Dâir Olan Istulâhât-ı Fıkhiyye Beyanındadır

Madde 833:

Hibe, bilâ-ivaz bir malı âhar temlik etmektir ki, eden kimseye vâhib ve ol mala mevhûb ve ol malı kabul edene mevhûbun leh denir.

İttihâb dahi hibeyi kabul demektir.

Madde 834:

Hediye, bir kimseye ikrâmen götürülen ya da gönderilen maldır.

Madde 835:

Sadaka, sevap için hibe olunan maldır.

Madde 836:

İbâha, bir şeyi bilâ-ivaz ekl ve tenavül etmek üzere âhara izin ve ruhsat vermektir.⁷⁴

Bâb-ı Evvel

Akd-i Hibeye Müteallik Mesâil Beyânında Olup İki Faslı Şâmildir

Fasl-ı Evvel

Rükn ve Kabz-ı Hibeye Dâir olan Mesâ'il Beyânındadır

Madde 837:

Hibe, îcâb ve kabul ile mün'akid ve kabz ile tamam olur.

⁷⁴*Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, s. 139; Ali Himmet Berki, *Açıklamalı Mecelle(Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye)*, İstanbul: Hikmet Yayınları, 1979, s.163-171; Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, s. 215.

Madde 838:

Hibede icâb bağışladım ve hibe ettim ve ihdâ eyledim gibi meccânen bir malı temlik manasında müstâmel olan sözlerdir. Ve zevcin zevcesine bir çift küpe yahut huliyyattan diğfer bir nesne verip de al takın demesi gibi meccânen temlike delalet eden tabirler dahi hibeyi icâbdır.

Madde 839:

Teâtî ile dahi hibe münâkid olur.

Madde 840:

Hibede ve sadakada irsal ve kabz lafzan icâb ve kabul makamına kaim olur.

Madde 841:

Hibede kabz bey'de kabul gibidir.

Binaen aleyh vâhibin icâbı mesalâ şu malı sana hibe etdim demesi üzerine mev'hûbün leh kabul etdim ve yahut ittihad eyledim demeksizin meclis-i hibede ol malı kabz etse hibe tamam olur.

Madde 842:

Kabzda vâhibin sarahaten yahut delaleten izni lazımdır.

Madde 843:

Vâhibin icâbı delaleten kabza izindir. Ammâ sarahaten izni mev'hûb eğer meclis-i hibede hazırsa bu malı sana hibe etdim al demek eğer gaib ani'l meclis ise filan malı sana hibe etdim var al demesi gibi emr-i sarîhdir.

Madde 844:

Vâhib sarahaten kabza izin verdikde mev'hûbün lehin onu gerek meclis-i hibede ve gerek bâde'l-iftirak kabzı sarîhdir. Ammâ delâleten kabza izni meclis-i hibe ile takayyüd edip bâde'l-iftirak kabzı mu'teber olmaz.

Meselâ, Őu malı sana hibe etdim deyip de mevhûbun leh dahi onu ol meclisde kabz ediverse sahih olur. Ammâ meclis-i hibeden ayrıldıktan sonra kabzetse sahîh olmaz.

Kezâlik filan mahaldeki malımı sana hibe etdim deyip de var al dememiş olan mevhûbun lehin gidip de onu kabz etmesi sahîh olmaz.⁷⁵

Madde 845:

Müşteri meb'î bây'iden kable'l-kabz ahâra hibe edebilir.

Madde 846:

Bir kimsenin yedinde bulunan malı sahibi ona hibe ettikde mevhûbun lehin kabul etdim ya da ittihab eyledim demesiyle hibe tamam olup müceddeden teslîm ve kabza muhtaç değildir.

Madde 847:

Bir kimse alacağını medyûna hibe yahud medyûnu ondan ibra eyleyip o dahi reddetmese sahîh ve deyn hemen sâkıt olur.

Madde848:

Bir kimse birinin zimmetinde olan alacağını âhara hibe edip de var al deyu sarahaten kabza izin verse ve mevhûbun leh dahi varıp kabz etse hibe tamam olur.

Madde 849:

Kable'l-kabz vâhib yahut mevhûbun leh fevt olsa hibe batıl olur.

Madde 850:

Bir kimse kebir yani âkıl bâliğ olan oğluna birşey hibe ettikde teslîm ve kabzı lâzımdır.

⁷⁵ *Mecelle*, s. 140, 141; Berki, a.g.e., s. 163-171; Ahmed Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, s. 215, 216.

Madde 851:

Sağîrin vârisi yahut mürebbisi yani hier ve terbiyesinde bulunduğu kimse gerek yedinde bulunan ve gerek diğerinin nezdinde vediâ olan malını ol sağîre hibe ettikde mücerred icâb ile yani yalnız hibe etdim demesi ile ol sağîr ona mâlik olup kabza muhtaç değildir.

Madde 852:

Bir tıfla âhar kimse birşey hibe ettikde velisinin yahut mürebbisinin kabzı ile hibe tamam olur.

Madde 853:

Sabiyy-i mümeyyize bir şey hibe olundukda velisi olsa bile kendisinin kabzı ile hibe tamam olur.

Madde 854:

Hibe-i muzâfe sahîh değildir.

Meselâ, gelecek aybaşından itibaren şu malı san hibe etdim dese sahîh olmaz.

Madde 855:

İvaz şartı ile olan hibe sahîh ve şart mu'teberdir.

Meselâ, bir kimse şu makûle ivaz vermek yahut kendisinin malûmu'l-mikdâr deynini edâ etmek şartıyla birine bir şey hibe ettikde mevhûbun leh o şarta riâyet ederse hibe lazım olur; etmezse vâhib dahi hibesinden rücû edebilir.

Kezâlik bir kimse ölünce kendisini beslemek şartı ile mülk akarını birine hibe ve teslim ettikde mevhûbun leh şart-ı mezkûr üzere vâhibi beslemeğe râzı iken vâhib nâdîm olup da hibesinden rücû ile ol akarını istirdâd edemez.⁷⁶

⁷⁶*Mecelle*, s. 141, 142; Berki, a.g.e., s. 163-171; Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, s. 216, 217.

Fasl-ı Sâni
Şerâ'it-i Hibe Beyânındadır

Madde 856:

Mevhûbun vakt-i hibede mevcut olması şarttır.

Binâen aleyh bir baĝın hâsıl olacak üzümünü yahut bir kırsaĝın doğacak yavrusunu hibe sahîh deĝildir.

Madde 857:

Mevhûb vâhibin malı olmak şartdır.

Binâen aleyh bir kimse bilâ-izin başkasının malını birine hibe etse sahih olmaz. Fakat hibe ettikten sonra sâhibi müciz olsa sahîh olur.

Madde 858:

Mevhûbun ma'lum ve muayyen olması lâzımdır.

Binâen aleyh vâhib lâ-ale't-tâ'yîn malımdan bir şeyi yahut şu iki atdan birini hibe etdim dese sahîh olmaz. Ve bu iki atdan hangisini dilersem senin olsun dediĝi sûretde eĝer mevhûbun leh meclis-i hibede onlardan birini tâ'yîn eyleser sahîh olur, amma meclis-i hibeden bâde'l-mufâraka tâ'yîn müfid olmaz.

Madde 859:

Vâhibin âkıl ve bâliĝ olması şartdır.

Binâen aleyh saĝîr ve mecnûn ve matûhun hibesi sahîh deĝildir. Amma bunlara hibe sahîhdır.

Madde 860:

Hibede vâhibin rızâsı lâzımdır.

Binâen aleyh cebr ve ikrâh ile vaki' olan hibe sahîh deĝildir.

Bâb-ı Sâni
Ahkâm-ı Hibe Beyanında Olup İki Faslı Şâmildir
Fasl-ı Evvel
Hibeden RücûHakkındır

Madde 861:

Mevhûbun leh kabz ile mevhûbe mâlik olur.⁷⁷

Madde 862:

Kable'l-kabz vâhib hod-be-hod hibeden rücû edebilir.

Madde 863:

Vâhibin bâde'l-îcâb mevhûbun lehi kabzdan nehy etmesi rücû'dur.

Madde 864:

Vâhib bâde'l-kabz mevhûbun lehin rızâsı ile hibe ve hediyyeden rücû edebilir. Ve mevhûbun leh râzı olmazsa hâkime mürâcaat eyler. Hâkim dahi mevâdd-ı âtiyede beyân olunacak mevâni-i rücû yoksa hibeyi fesh edebilir. Ammâ mevâni-i rücû'dan biri bulunsa feshedemez.

Madde 865:

Bâde'l-kabz vâhib eğer mevhûbun lehin rızâsı yahut hâkimin hüküm veya kazası olmadan hod-be-hod mevûbu isirdad ederse gâsıb olur. Ve bu sûretde yedinde mevhûb telef ya da zayıf olsa zâmim olur.

Madde 866:

Bir kimse usûl ve furûuna ya da birader ve hemşîresine ya da bunların evlâdına yahut peder ve mâderinin birader ve hemşîresine bir şey hibe ettikten sonra rücû edemez.

⁷⁷*Mecelle*, s. 142; Berki, a.g.e., s.163-171; Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, s. 218.

Madde 867:

Zevc ile zevceden biri, beynlerinde zevciyyet kâimken diğesine bir şey hibe ve teslim ettikten sonra artık ondan rücû edemez.

Madde 868:

Hibeye ivaz verilip de vâhibin dahi kabz etmesi mani-i rücû'dur.

Binâen aleyh gerek mevhûbun leh tarafından ve gerek diğ bir kimse cânibinden vâhibe hibesine ivaz olmak üzere bir şey verilip de o dahi kabz eylerse ondan sonra hibesinden rücû edemez.

Madde 869:

Mâl-ı mevhûb arz olup da mevhûbun leh onun üzerine binâ ihdas yahut ağaç gars etmek ve yahut mevhûb zebun hayvan olup da mevhûbun leh yanında semizlenmek gibi ziyade-i muttasıla hâsıl oldukda ve yahut buğday olup da un edilmek gibi mevhûbun ismi değışecek suretde tağyir olundukda hibeden rücû sahîh olmaz. Amma ziyade-i munfasıla mani-i rücû olmaz.

Binâen aleyh bir kimsenin âhara hibe eylediğı kısrak hâmil oldukda hibeden rücû edemez. Amma doğurduktan sonra rücû edebilir. Ve bu sûretde yavrusu mevhûbun lehe kalır.

Madde 870:

Mevhûbun leh mevhûbu bey' ile yahut hibe ve teslimile mülkünden ihrac eylese vâhibin rücûa selâhiyyeti kalmaz.

Madde 871:

Mevhûbun leh yedinde mevhûb müstehlek olsa rücûa mahal kalmaz. ⁷⁸

Madde 872:

Vâhib ve mevhûbun lehden birinin vefatı mani-i rücû'dur.

⁷⁸*Mecelle*, s. 143; Berki, a.g.e., s. 163-171; Akgündüz, a.g.e., s. 218, 219.

Binâen aleyh mevhûbun leh fevt olsa vâhib hibeden rücû edemediği gibi vâhib fevt oldukda dahi veresi mevhûbu istirdâd edemez.

Madde 873:

Dâ'in alacağını medyûna hibe ettikde artık ondan rücûedemez.

Madde 874:

Bâde'l-kabz sadakadan bir vechile rücu olunamaz.

Madde 875:

Biri bir kimseye matûmâtından bir şeyi ibâhe ettikde ol kimse eğer ki ol şeyi alıp da âhara satmak yahut hibe etmek gibi levâzım-ı temellükden olan bir vechile tasarruf edemez.

Mesalâ, bir bağ sahibinin izin ve ibâhesi ile biri bağından bir mikdar üzüm yese bağ sahibi sonradan ol üzümün akçesini alamaz.

Madde 876:

Hitân yahut zîfâf düğünlerinde gelen hediyeleri ashâbı çocuk ya gelin ve baba ve analarından her hangisine deyu getirmişlerse ol hediyeler onundur. Ve eğer kimin için getirdiklerini beyan etmeyip kendilerinden suâl ile tahkik dahi kabil olmazsa ol halde örf ve âdet-i beldeye riayet olunur.

Fasl-ı Sâni

Hibe-i Marîz Hakkındadır

Madde 877:

Vârisi olmayan kimse maraz-ı mevtinde cemi' emvâlini birine hibe ve teslîm etse sahîh olur ve ba'de'l-vefat terekesine emîn-i beytü'l-mâl müdahale edemez.

Madde 878:

Zevcesinden mâ'ada vârisi olmayan kimse maraz-ı mevtinde cemî' emvâlini zevcesine ve yahut zevcesinden mâ'ada vârisi olmayan kadın cemî' emvâlini maraz-ı mevtinde

zevcine hibe ve teslîm etse sahîh olur. Ve ba'de'l-vefat bunlardan birinin terekesine emîn-i beytû'l-mâl müdahale edemez.

Madde 879:

Bir kimse maraz-ı mevtinde veresesinden birine bir şey hibe edip de fevt oldukda diğer verese müciz olmazsa ol hibe sahîh olmaz.

Amma veresesinden başkasına hibe ve teslîm ettikde sülûs malı mevhûbun tamamına müsâid ise sahîh olur. Müsâid olmayıp da verese dahi hibeyi müciz olmazsa müsâid olduğu mikdarda hibe sahîh olup bâkîsini mevhûbun leh redde mecburdur.⁷⁹

Madde 880:

Terekesi müstağrak-ı düyûn olan kimse maraz-ı mevtinde emvâlini vârisine yahut başkasına hibe ve teslîm ettikten sonra fevt olsa dâ'inler hibeyi tutmayıp ol emvâli kismet-i guremâya idhâl edebilir.⁸⁰

III. MÛTÛN-İ ERBAA'NIN HİBE BÖLÜMLERİ

Hanefî literatüründe ana meselelere ve delillerine yer vermeksizin, mezhebin hâkim görüşüne kolayca ulaşmayı sağlayacak "muhtasarlar" ve "metinler" diye isimlendirilen çalışmalar meydana getirilmiştir. Bu çalışmalar, genellikle şerh ve haşiyelerden daha az hacme sahip, ders kitabı mahiyetinde hazırlanmış, öğrenmek isteyenler için ezberleme amacına uygun şekilde olan, bir cümle şeklinde olsa dahi yazıldığı alanın hemen hemen bütün konularına değinen ve şerh çalışmalarına fazlasıyla konu olmuş eserlerdir.⁸¹

Muteber metinler, Hicri VII. asrın sonları ve VIII. asrın başlarını kapsayan dönem arasında, meşhur Hanefî alimleri tarafından kaleme alınmış eserlerdir. Bu eselerden Mevsîlî'nin *Muhtâr*'ı, Burhânuşşeria'nın *Vikâye*'si, İbnü's-Sâati'nin *Mecma'u'l-bahreyn*'i ve Nesefî'nin *Kenzü'd-dekâik*'i Hanefî uleması arasında "mütûn-i erbaa/dört temel metin" olarak meşhur olmuştur. Ayrıca *Vikâye* ve *Kenzü'd-dekâik* ile birlikte

⁷⁹*Mecelle*, s. 144, 145; Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, s. 219, 220.

⁸⁰*Mecelle*, s. 145; Berki, a.g.e., s. 163-171; Akgündüz, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, s. 220.

⁸¹ Ömer Faruk Atan, "Hicri VII. Yüzyıl Hanefî Fakihlerinden Burhânuşşeria'nın Vikâye Adlı Eseri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 25 (2016/2), s. 126.

Muhtasaru'l-Kudûri "mütûn-i selâse", bütün bu metinlere *Hidâye* adlı eserde eklenerek bu altı eserin tamamı "mütûn-i sitte" olarak isimlendirilmiştir.⁸²Bu eserler, mezhebin "en sahih" olarak görülen görüşlerini bir araya getirme çabaları, fıkhi konuların neredeyse tümünü özlü bir şekilde ele almaları ve yazılan birçok muhtasar metin içerinden seçilmeleri gibi sebeplerden dolayı mezhep içerisinde muteber metinler olarak kabul edilmişlerdir. Fıkıh alimlerinin hüküm verirken başvurduğu bu temel metinler, kendilerinden sonra meydana getirilen birçok eserin de zeminini oluşturmuştur.⁸³

Bu metinler, hem ulema arasında hem de yöneticiler ve halk arasında oldukça etkili olmuştur. Bunun yanı sıra "mütûn-i erbaa" diye adlandırılan temel metinler birçok Hanefî bölgesinde hukuk kurallarının bilgi kaynağı konumunda gösterilmiştir.⁸⁴Konu hakkında kısaca bilgi verdikten sonra Mütûn-i Erbaa'da yer alan eserler ve "Kitabü'l-Hibe" bölümleri tek tek ele alınacaktır.

A. El-Muhtâr li'l-Fetvâ

Ebu'l Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdud el-Mevsilî (ö.683/1284) tarafından kaleme alınmıştır. Eser, Ebû Hanîfe'nin görüşleri dikkate alınarak meydana getirilmiştir. Bunun yanı sıra İmam Züfer, Ebû Yusuf, İmam Muhammed ve İmam Şafî'nin farklı görüşlerine de (ز), (س), (م) ve (ف) rumuzları ile işaret edilerek yer verilmiştir.

Mevsilî, bu metni daha sonra *İhtiyâr* adıyla şerh etmiştir. Aynı zamanda Çivizade Mehmet Efendi, Zeylaî, Ömer b. İshak el-Gaznevî, İbn Kutluboğa, Hattab b. el-Karahisârî gibi alimler de esere şerh yazmışlardır. Ebû Abdullah el- Buharî tarafından eser manzum hale getirilmiştir.⁸⁵

⁸² Ahmet Özel, "Fıkıh(Literatür)", *DİA*, Ankara: TDV, 1997, C. XVI, s. 22; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, Ankara: TDV, 2014, s. 113; Recep Cici, "Osmanlı Klasik Dönemi Fıkıh Kitapları", *TALİD*, C. III, S. 5 (2005), s. 219.

⁸³ Ahmet Özel, "Fıkıh(Literatür)", s. 22; Orazsahat Orazov, "Muhtasar Metinlerin Hanefi Literatürü İçindeki Yeri", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 1 (2018), s. 120.

⁸⁴ Orazov, "Muhtasar Metinlerin Hanefi Literatürü İçindeki Yeri", s. 114.

⁸⁵ Davut Yaylalı, "Mevsilî", *DİA*, Ankara: TDV, 2004, C. XXIX, s. 447; Cici, a.g.e., s. 219; Özel, a.g.e., s. 113.

Kitabü'l Hibe

Mevsîlî'nin *el-Muhtâr li'l-Fetvâ* adlı eserinde hibe konusu detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Metinde hibenin temel hükümleri zikredildikten sonra "Hibeden Rücû" ile "Umrâ ve Rukbâ" başlıklarına yer verilmiştir.

Eserde hibe ile ilgili zikredilen hükümler şu şekildedir:

İlk olarak "Hibe icab, kabul ve kabz ile sahih olur."⁸⁶ hükmü ile hibenin gerçekleşmesi için gerekli olan şartlardan bahsedilmiştir. Hibe akdinin sahih olması için icab, kabul ve kabzın gerekli olduğu vurgulanmıştır. Mecelle'de de "Hibe, icab ve kabul ile mün'akid ve kabz ile tamam olur."⁸⁷ maddesi ile hibenin gerçekleşmesi için icab, kabul ve kabzın gerekli olduğu zikredilmiştir.

Hibenin sahih olması için gerekli olan şartlardan sonra gelen hükümler ise hibe edilen şeyin (mevhûb) kabzı ve hibe yapılan kişi (mevhûbun leh) ile ilgili hükümlerdir. Bu konuda Mevsîlî, "Hibe yapılan mecliste vâhibin izni olmadan hibenin kabzedilmesi caizdir. Meclisten ayrıldıktan sonra ise hibe edenin izni gerekmektedir. Hibe edilen mal, hibe edilecek olan kişinin elinde bulunuyorsa o kişi mücerred olarak hibe akdiyle ona sahip olur. Bir babanın küçük çocuğuna hibe ettiğini söylemesiyle (kabza gerek kamadan) hibe akdi tamam olur. Küçük çocuk, kendisine yapılan hibeye babasının, annesinin veya bizzat kendisinin kabzıyla (ele geçirmesiyle) sahip olur." hükümlerini zikretmiştir.

Mevhûbun vasıfları, *Muhtâr*'da "Bölünmeyen ortak bir malda yapılan hibe caizdir. Fakat bölünebilirse caiz olmaz. Eğer bağışlandıktan sonra bölünür ve teslim edilir ise caiz olur. Memedeki sütün, hayvanın sırtındaki yünün, hurma ağacındaki hurmanın, tarladaki ekinin hibe edilmesi bunu gibidir. Buğdayın ununun, susamın ve sütün yağlarının hibe edildikten sonra çıkartılıp, teslim edilmesi ise caiz değildir."⁸⁸ hükümleri ile de daha da detaylandırılıyor. Böylece hibe edilen şey ve hibeyi kabul eden kişinin kabzı ile ilgili temel sorulara cevap verilmiştir.

⁸⁶ Mevsîlî, *Muhtâr*, s. 313.

⁸⁷ *Mecelle*, 837. madde.

⁸⁸ Mevsîlî, *Muhtâr*, s. 313.

Hibenin meydana gelmesi için gerekli olan lafızlar ise "Hibe akdi, hibe edenin; "Hibe ettim", "Bağışladım", "Verdim", "Bu yemeği sana verdim", "Bu yeri ömrün boyunca sana verdim (umrâ kıldım)" sözleriyle gerçekleşir. Aynı zamanda kişi hibeye niyet ederek "Bu hayvana seni bindirdim"⁸⁹ ve "Bu elbiseyi sana giydirdim" ifadelerini kullanırsa da hibe akdi gerçekleşir." hükümleri ile belirtilmiştir.

Eserde hibeden rucûa geçmeden önce konuyla ilgili son olarak şu hükümler zikredilmiştir: "İki kişi, bir evi başka bir kimseye hibe ederse bu caizdir. Bunun aksisi (bir kişinin evini iki farklı kişiye hibe etmesi) caiz değildir. Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed'e göre ise caizdir. Eğer bir kimse malını iki fakire birden sadaka olarak verirse caizdir. Fakat iki zengine sadaka verirse caiz olmaz. Bir kimse cariyesini hibe edip karnındaki çocuğu istisna ederse, hibe sahih olur. Ama istisna batıldır."⁹⁰

Hibeden rucû ile ilgili hükümler bir başlık altında detaylı olarak verilmiştir. Hibeden rucû hususunda mahrem olmayan kimselere yapılan hibeden rucûnun mümkün olduğu lakin bunun kerih görüldüğü ifade edilmiştir.⁹¹

Hibe karşılığında bedel alınması, hibe edilen malda ayrılmaz bir fazlalığın meydana gelmesi, akdin taraflarından birinin ölmesi, hibe edilen malın hibe edilenin mülkünden çıkması, hibe akdi taraflarının arasında evlilik veya akraba bağının olması gibi durumlar hibeden rucûa engel olarak gösterilmiştir.⁹² Hibeden rucû ancak tarafların karşılıklı rızaları ve hakimin hükmü olması durumunda geçerli olur. Hâkim hibenin geri verilmesi hükmünü verdikten sonra hibe edilen mal, hibe edilenin elinde helak olması durumunda tazmin etmesi gerekmez⁹³

Mevsîlî, hibeden rucû başlığı altında "Eğer hibe karşılığında verilen malın bir kısmına başka bir hak sahibi çıkarsa, hibe eden onun için bir şey isteyemez. Hibe edilen malın karşılığında aldığı bedelin tamamına bir hak sahibi çıkarsa, hibenin tamamını geri

⁸⁹ Mevsîlî, *Muhtâr*, s. 313.

⁹⁰ Mevsîlî, *Muhtâr*, s. 314.

⁹¹ Mevsîlî, *Muhtâr*, s. 315.

⁹² Mevsîlî, *Muhtâr*, s. 315.

⁹³ Mevsîlî, *Muhtâr*, s. 315, 316.

alır. Bedel şartıyla yapılan hibede kabzdan önce hibe hükmü, kabzdan sonra ise satım akdi hükümleri geçerlidir."⁹⁴ şeklinde hükümleri de ele almıştır.

Umrâ ve Rukbâ *Muhtâr'ın* hibe bahsinde ayrı bir başlık altında ele alınan diğer hususlardır. Bu konuyla ilgili "Umrâ caizdir. Bu mal, kendisine umrâ kılınan kişi hayatta olduğu müddetçe onun için, ölümünden sonra ise varisleri içindir. Şart ise batıldır. Umrâ, bir kimsenin evini bir başkasına yaşadığı müddetçe ve ölünce kendisine geri vermek şartıyla vermesidir. Rukbâ batıldır. Ebû Yûsuf'a göre ise caizdir. Rukbâ; "Eğer sen önce ölürsen, o benimdir, ben ölürsem o senindir."⁹⁵ demek suretiyle gerçekleşir." şeklindeki hükümlere yer verilmiştir.

Mecelle ve diğer muhtasar metinlere baktığımızda sadaka ile ilgili hükümlerin hibe bahsinde yer aldığı görülmüştür. Bu eserde de hibe bahsinin umrâ ve rukbâ başlığı altında yer alan sadaka hükümleri şu şekildedir: "Sadaka hibe gibidir. Ancak sadaka da rücû hakkı yoktur. Bir kimse malını sadaka vereceğini adarsa bu kimsenin adağını zekat malları cinsinden yerine getirmesi gerekir. Mülkü ile sadaka vermeyi adarsa bu bütün mallarını kapsar. Bu kişi nafaka olarak vereceği malını kazanç elde edinceye kadar elinde tutar. Daha sonra elinde tuttuğu kadarını sadaka verir."⁹⁶

B. Vikâyetü'r-Rivâye fi Mesâili'l-Hidâye

Eserin yazarı Burhânüşşerîa Mahmûd b.Sadrüşşeria el-Evvel Ubeydullah el-Mahbûbî el-Buhârî(ö.693/1293)dir.⁹⁷

Müellif, bu metini torunu Sadruşşerîa'nın fıkıh eğitimi için kaleme almıştır. Bu eser *Hidâye*'deki hükümlerin derlenmesi şeklinde meydana gelmiştir. Aynı zamanda *Vikâye*'nin meydana gelme amaçlarından bir diğeri de daha önceki muhtasarlarda görülen bazı eksikliklerin giderilmesidir. Nitekim müellif bu sebeple *Hidâye*'den seçmeler yaptıktan daha sonra bazı eklemelerde bulunmuştur.⁹⁸ Genel olarak karmaşık ve kapalı bir üslup kullanılmıştır. Buna eserin, mezhep doktrinini ezberletmek ve dönemin özelliği olan edebi bir eser ortaya koyma amacıyla yazılması etken olmuştur.

⁹⁴ Mevsilî, *Muhtâr*, s. 315.

⁹⁵ Mevsilî, *Muhtâr*, s. 317.

⁹⁶ Mevsilî, *Muhtâr*, s. 317.

⁹⁷ Murteza Bedir, "Vikâyetü'r-Rivâye", *DİA*, İstanbul: TDV, 1997, C. XLIII, s. 106; Orazsahat Orazov, *Burhânüşşeria ve Vikâye Adlı Eseri*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 17-20; Özel, a.g.e., s. 119; Cici, a.g.e., s. 219-220.

⁹⁸ Orazov, "Muhtasar Metinlerin Hanefî Literatürü İçindeki Yeri", s. 116.

Vikâye üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Eser üzerine yapılan şerhlerin en önemlisi Sadruşşerîa'nın *Şerhu'l-Vikâye*'sidir. Bunun yanı sıra İbn Melek, Alâeddin et-Trablusî, Esved, Musannifek gibi alimler de *Vikâye*'ye şerh yazmıştır.⁹⁹

Kitabü'l Hibe

Burhânüşşerîa, eserin hibe bölümünün ilk kısmında hibenin tanımı ve konuyla ilgili temel hükümlere yer vermiştir. Hibe bahsinin tamamını incelediğimizde ilk kısımda verilen bilgilerden sonra konuyla ilgili diğer hususlar "Hibeden Rücû" ve "Hibenin Sahih, Şartın Batıl Olduğu Meseleler" başlıkları altında incelemiştir.

Eserde hibe, "Aynın karşılıksız temlik demektir." şeklinde tanımlanmış ve kabz ile de akdin tamam olacağı ifade edilmiştir.¹⁰⁰ Hibe kavramının tanımı yapıldıktan sonra akdin lafızları örneklerle zikredilmiştir. Bu konuyla ilgili hükümler şu şekildedir: "Hibe; "Hibe ettim", "Bağışladım", "Verdim", "Bu yiyeceği sana yedirdim", "Bu şeyi sana ömrünce verdim (umrâ kıldım)", "Bu şeyi ömrüm boyunca sana verdim" ifadeleriyle gerçekleşir. Aynı zamanda "Seni bu bineğe bindirdim." cümlesiyle de eğer hibe kastediliyorsa burada hibe akdi gerçekleşir. "Bu elbiseyi sana giydirdim", "Evim sana hibedir onda sakın olursun" ifadeleri de bunun gibidir.¹⁰¹

Eserde hibeyi gerçekleştiren lafızlar zikredildikten bu kapsam dışında kalan ayırt edilmesi gereken lafızlara da "Eğer bir kimse, "Evim sana hibedir, süknadır", "Süknadır, hibedir" yine aynı şekilde "Bağıştı, süknadır", "Süknadır, sadakadır", "Sadakadır, ariyedir" veya "Ariyedir, hibedir" derse burada gerçekleşen ariyedir."¹⁰² hükümleri ile değinilmiştir.

Eserde hibe edilen şey (mevhûb) ile ilgili hükümler ise şunlardır: "Bölünemeyen ortak malda yapılan hibe sahihtir. Taksim edilebiliyorsa sahih değildir. Eğer bağışlandıktan sonra bölünür ve teslim edilirse hibe sahih olur. Eğer bir kimse buğdayın (öğütülüp çıkarılacak) ununu, susamın yağını hibe ederse bu sahih değildir. Öğütülür, çıkarılır ve teslim edilirse de caiz olmaz. Memedeki sütün, koyunun üstündeki yünün, tarladaki ekinin, hurma ağacı üzerindeki hurmanın hibe edilmesi ortak olan bir malın

⁹⁹ Bedir, a.g.e., s. 107; Cici, a.g.e., s. 219-220.

¹⁰⁰ Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 57a.

¹⁰¹ Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 57a.

¹⁰² Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 57a.

hibe edilmesi gibidir. (Hibe edilen şey, hibe edenin mülkünde kalan kısımdan ayrılır, kabz edilebilirse hibe sahih olur.)"¹⁰³

Hibenin tamam olması için gerekli olan kabz şartı ve bu şartı yerine getirecek kişiyle ilgili hükümler de *Vikâye*'de detaylı olarak ele alınmıştır. İlk olarak hibe akdinin meydana geldiği mecliste vâhibin izni olmadan kabzın gerçekleşebileceği fakat meclisten ayrıldıktan sonra iznin gerektiği hususundaki hükme yer verilmiştir.¹⁰⁴ Hibenin kabzı ile ilgili ayrıca "Hibe edilen mal, hibe edilenin elinde bulunuyorsa kabza gerek olmaksızın hibe tamam olur."¹⁰⁵ hükmü de zikredilmiştir.

Kabzı gerçekleştirecek kişi hakkında da "Bir kimse çocuğuna hibede bulunursa, çocuğu ona mücerret akit ile sahip olur. Bir yabancı çocuğa hibe yaptığı zaman, çocuk eğer akıl şartına sahip ise kendisinin kabzıyla hibe gerçekleşir. Çocuğun babasının, dedesinin veya onların vasilerinin kabzıyla da hibe geçerli olur. Annesinin bakımında ise çocuğun annesinin kabzı ile de hibe geçerlidir. Yine bir yabancının korumasında ise onun kabzıyla da hibe tamam olur. Küçük kız çocuğu için hibe yapılmışsa, zifaftan sonra kocasının kabzetmesi ile hibe geçerli olur."¹⁰⁶ hükümlerine yer verilmiştir. Böylece kabzı gerçekleştirebilmenin şartları açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Hibeden rücû başlığına geçmeden önce "İki kişinin, bir şahsa bir evi hibe etmesi sahih olur. Bunun aksi durum (bir kişinin evini iki ayrı şahsa hibe etmesi) ise sahih değildir." ve "Bir kimsenin on dirhemi iki zengine sadaka vermesi geçerli değilken iki fakire vermesinin geçerli olması durumu da bunun gibidir."¹⁰⁷ hükümlerine de yer verilmiştir.

Kişinin hibesinden geri dönmesi "Hibeden rücû" ve "Karşılıklı Rıza ile Hibeden Rücû" başlıkları altında ele alınmıştır. Hibeden rücû başlığı altında ilk olarak rücû etmeninin sahih olduğu ifade edilmiştir.¹⁰⁸ daha sonra hibeden rücûa engel olan durumlara şu şekilde yer verilmiştir: "Hibe edilen malda, ağaç dikmek, bina yapmak, hayvan ise şişmanlaması gibi muttasıl (bitişik) bir fazlalığın meydana gelmesi, akdin

¹⁰³ Burhânüşşeria, *Vikâye*, vr. 57a.

¹⁰⁴ Burhânüşşeria, *Vikâye*, vr. 57a.

¹⁰⁵ Burhânüşşeria, *Vikâye*, vr. 57a.

¹⁰⁶ Burhânüşşeria, *Vikâye*, vr. 57a, vr. 57b.

¹⁰⁷ Burhânüşşeria, *Vikâye*, vr. 57b.

¹⁰⁸ Burhânüşşeria, *Vikâye*, vr. 57b.

taraflarından birinin ölmesi, hibe yapılan kimse veya bir yabancı bir kimsenin "Al bu senin hibenin karşılığında bir bedel" diyerek hibe yapana bir şey verip onunda da bu bedeli alması, hibe edilen malın hibe edilenin mülkünden çıkması, hibe zamanı mevcut olan evlilik (hibe yapar sonra evlenirse rüçû edebilir ama evliyken yaptığı hibeden bâin talak ile ayrılmış olsalar da dönemez), hibenin mahrem olan akrabaya yapılması, hibe edilen malın helak olması. Hibeden rüçûa engel olan bu durumlar "دمع خرفه" harfleri ile de ifade edilir."¹⁰⁹

Hibeden rüçû bahsinde ele alınan konuyla bağlantılı diğer bir husus ise şudur: "Hibe edilen malın yarısına bir hak sahibi çıktığı zaman, hibe karşılığında bedel veren kişi bedelin yarısını almak için rüçû eder. Eğer hibe karşılığında verilen bedelin yarısının başka bir kimsenin hakkı olduğu ortaya çıkarsa, hibeden rüçû edilemez. Ancak bedelin kalanını geri verir sonra rüçû eder. Mevhûbun leh hibe edilen malın yarısını sattıysa hibe eden kimse kalan yarısından rüçû edebilir. Mevhûbun leh hibe edilen malın hiçbir kısmını satmazsa dahi hibe eden kimsenin ilk önce yarısından rüçû etme hakkı vardır."¹¹⁰

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere hibeden rüçû kısmı *Vikâye*'de detaylı olarak ele alınmıştır. Rüçû ile ilgili başlık altında yer alan diğer hükümler ise şunlardır: "Akdi yapan tarafların karşılıklı rızaları ve hâkimin hükmü ile hibeden rüçû sahih olur. Şayet hibe bir köle olsa ve onu hibe alan hüküm verilmeden önce azat etse geçerli olur. Eğer hibe edileni vermez ve helak olursa tazmin gerekmez. Hâkimin hükmü veya iki tarafın anlaşmaları ile rüçû gerçekleştiğinde asıldan bir fesih olur. Ve hibeyi kabz şart kılınmaz. Bölünebilir ortak bir malda sahih olur. Hibe olunan şey telef olduğunda ona bir hak sahibi çıkmışsa, kendisine hibe verilen kimse de onu tazmin ettiği zaman hibe eden kişinin üzerine bir şey ile rüçû etmez. Başlangıçta bir bedel şartıyla gerçekleştirilen hibede iki bedelinde mecliste birbirinden kabz edilmesi şarttır. Şüyu ile batıl olur. Çünkü o başlangıçta hibedir. Eğer kabz gerçekleşirse satış akdi meydana gelmiş olur. Ayıp ve görme muhayyerliği ile geri verilebilir. Onda şufa da gerçekleşir."¹¹¹

¹⁰⁹ Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 57b.

¹¹⁰ Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 57b.

¹¹¹ Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 57b.

Hibe bahsinin son kısmında "Hibenin sahih, şartın ise batıl olduğu meseleler" başlığına yer verilmiştir. Bu başlık altında hibe akdinde istisna tutulan şeyler, şart ileri sürülerek yapılan hibeler, umrâ, rukkâ ve sadaka ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. "Bir kimsenin, cariye'nin karnındaki çocuğu istisna tutarak veya onu kendisine geri vermesini, azat etmesini, ümmi veled edinmesi şart koşarak cariye'yi hibe etmesi ya da evden kendisine bir şey geri vermesi, bir bedel vermesi şartıyla bir ev hibe etmesi durumunda hibe sahihtir. İstisna ve şart ise batıldır. Yine aynı şekilde bir kişi alacağı olduğu kimseye "Yarın olduğu zaman o senin içindir veya sen ondan berisin" derse bu batıldır."¹¹² hükümlerine de yer verilerek istisna ve şartın hibede geçerli olmayacağı açık ve net bir şekilde ifade edilmiştir.

Hibe konusunda ele alınan umrâ ve rukkâ ile ilgili hükümler şöyledir: "Umrâ caizdir. Kendisine umrâ yapılan kişi hayatta olduğu sürece hibe edilen ona aittir. Ondan sonra ise varislerine aittir."¹¹³Umrâ, bir kimsenin evini başka birine yaşamı boyunca, öldüğü zamanda yine kendisine geri verilmek üzere hibe etmesidir. Rukkâ ise batıldır. Rukkâ, "Eğer ben senden önce ölürsem, o senin içindir" demektir."¹¹⁴

Eserin son kısmında yer alan sadaka ile ilgili hükümler ise şöyledir: "Sadaka hibe gibidir. Kabz ile sahih olur. Bölünebilen ortak mallarda caiz olmaz. Sadakadan rücû yoktur."¹¹⁵

C. Mecma'u'l-Bahreyn ve Mülteka'n-Neyyireyn

Eserin müellifi Ebü'l-Abbâs Muzaferüddin Ahmed b. Ali b. Tağlib el-Ba'lebekki el-Bağdâdî İbnü's-Sââtî'dir. (ö.694/1295)¹¹⁶

Eser, Kudûrî'nin *Muhtasar*'ı ile Ebu Hafs en-Nesefî'nin *Manzûmetü'n-Nesefiyye* adlı eserinin bir araya getirilmesi şeklinde meydana gelmiştir. Müellif bu iki eseri bir araya getirmenin yanı sıra bazı eklemelerde bulunmuş, fetva için tercih edilen görüşlere de yer vermiştir. Her bir görüş sahibinin veya muhalif görüşü farklı cümle yapılarıyla ifade ederek farklı bir metot uygulamıştır. Mezhep içi görüş ayrılıklarının yanı sıra

¹¹² Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 57b.

¹¹³ Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 57b.

¹¹⁴ Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 58a.

¹¹⁵ Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 58a.

¹¹⁶ Ahmet Özel, "İbnü's-Sââtî, Muzafferüddin", *DİA*, İstanbul: TDV, 1997, C. XXI, s. 190; Özel, a.g.e., s. 116.

Maliki ve Şafii mezheplerinin görüşlerine de yer vermesi, diğer metinlerden ayrılmasını sağlayan bir özelliğidir.¹¹⁷

Esere başta müellifi olmak üzere birçok alim tarafından şerh ve haşiyeler yapılmıştır. *Şerhu Mecma'i'l-bahreyn, el-Menba' fi şerhi'l-Mecma', Şerhu Mecma'i'l-bahreyn* adlı eserler *Mecma'u'l-Bahreyn* üzerine yapılan şerhlere aittir.¹¹⁸

Kitabü'l-Hibe

Mecma'u'l-Bahreyn'de Kitabü'l-Hibe bölümünün ilk kısmında hibe ile ilgili temel bilgiler zikredilmiştir. Daha sonraki kısımda yer alan hükümler ise "Hibeden Rücû" ve "Umrâ-Rukbâ" başlıkları altında toplanmıştır. *Mecma'u'l-Bahreyn*'de ilk önce "Hibe icab ve kabul ile gerçekleşir." ve "Hibe edilen mülkiyetin gerçekleşmesi için kabz şarttır." hükümlerine yer verilerek hibe akdinin temel şartları belirtilmiştir.

Hibenin akdinin en önemli unsurlarından birisi de kabzdır. Bu konuyla ilgili eserde "Kendisine hibede bulunulan kimsenin, hibe edenin izni olmaksızın o mecliste hibeyi kabz etmesi caizdir. Meclisten ayrıldıktan sonra ise vâhibin izni olmadan kabz etmesi caiz değildir. Hibe edilen mal, kendisine hibede bulunulan kişinin elinde (daha önceden) emanetçi, gasb eden veya kendisine ödünç bırakılan durumlarından birisi ile bulunuyor ise yeni bir kabza gerek olmadan mutlak hibe ile buna malik olur."¹¹⁹ hükümleriyle açıklanmıştır.

Kabz ile ilgili hükümlerden sonra kendisiyle hibe akdinin kurulduğu sözcükler hakkında da bilgi verilmiştir. Bu hususta hibe akdinin; hibe ettim, karşılıksız verdim, bu yemeği sana verdim, onu senin için tayin ettim, bunu sana umrâ kıldım ve hibeye niyet etiyse söylenen "seni bu bineğe yükledim" lafızlarıyla gerçekleşeceği belirtilmiştir.¹²⁰

Hibe edilen şey (mevhub) ile ilgili de *Mecma'u'l-Bahreyn*'de şu hükümlere yer verilmiştir: "Bölünemeyen (taksim olunmayan) ortak mallarda hibe caizdir. Bölünebilen mallarda ise ancak bölündükten sonra hibe caiz olur. Bir evin (taksim edilebilen) ortaklarca bir payının hibe edilmesi caiz değildir. (İmam Şafii 'ye göre caizdir.) Kişi

¹¹⁷ Özel, "İbnü's-Sââtî, Muzaferüddin", s. 191; Huzeyfe Çeker, "Mütûn-i Erbaa'da İmam Muhammed'in Görüşlerine Atıflar", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 32 (2018), s. 297.

¹¹⁸ Cici, a.g.e., s. 221; Özel, "İbnü's-Sââtî, Muzaferüddin", s. 190-191.

¹¹⁹ İbnü's-Sââtî, *Mecma'û'l-Bahreyn*, s. 461, 462.

¹²⁰ İbnü's-Sââtî, *Mecma'û'l-Bahreyn*, s. 461, 462.

buğdayın ununu, susamın yağını hibe ederse veya buğdayı öğütüp ununu, susamın yağını çıkarıp hibe etse bu hibe caiz değildir.¹²¹ İki kişinin bir kimseye bir evi hibe etmesi caizdir. Ama bir kişinin bir evi iki kişiye hibe etmesi Ebu Hanife'ye göre caiz değildir. İmameyn'e göre ise caizdir. Bir kimse birine malının üçte ikisini, diğerine de üçte birini hibe etse, İmam Muhammed bu hibeyi caiz görür. Fakat Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf ise bunu caiz görmez."¹²²

Hibeyi kabz edecek kişi ile ilgili "Küçük çocuğa babası hibede bulunsa, ona mücerred akitle (hibe ettim demesiyle) sahip olur. Şayet çocuğa bir yabancı hibede bulunursa bu hibeyi babası kabz eder. Yetime yapılan hibe de velisinin kabzı ile tamam olur. Mümeyyiz çocuk şayet annesi ile veya yabancı bir kimsenin yanında kalıyorsa bu durumda annenin veya yabancının hibeyi kabz etmesi caizdir. Çocuğun kendisi de hibe edilen malı kabz edebilir. Baba oğluna ve kızına hibede bulunursa Ebû Yusuf bu durumda bunun aralarında yarı yarıya bölüştürülmesini istemektedir. İmam Muhammed'e göre ise mirasta olduğu gibi ikili birli şekilde taksim yapılır."¹²³ hükümleri zikredilmiştir. Böylece konu ile ilgili temel kaideler belirlenmiştir.

Eserin hibe bahsinde genel bilgiler verildikten sonra hibeden rücû başlığı altında ilk önce hibeden rücûnun mekruh olduğu ancak tarafların rızası veya hakim kararıyla rücû gerçekleşebileceği hükümlerine yer verilmiştir.¹²⁴ Daha sonra gelen hükümlerde rücûa engel olan durumlardan bahsedilmiştir. Bu konuyla ilgili hükümler şu şekildedir: "Hibeden dönmek, mahreme yakınlarla ve karısına hibede bulunma, hibe karşılığında bir bedel, hibe edilen şeyin mevhubun (hibe edilen kişinin) mülkiyetin çıkması, hibe akdinin taraflarından birinin ölümü, hibe edilen malda muttasıl bir ziyadenin (ayrılmaz bir fazlalık) meydana gelmesi hibeden dönmeyi imkansız hale getirir. (Malda eksiklik olması hibeden dönmek için engel değildir.)¹²⁵ Kişinin kardeşinin kölesine hibede bulunması Ebu Hanîfe'ye göre hibeden dönmeye engel değildir. Yine aynı şekilde bir kimsenin köle de olsa kardeşine hibede bulunması hibesinden dönmeye engel değildir. Efendisi mükâteb kölesine hibede bulunur da, hürriyetini elde etme hususunda yetersiz kalırsa, Ebu Yusuf hibeden dönmeyi caiz sayar. Efendisi onu azat etse de aynı hüküm

¹²¹ İbnü's-Sââtî, *Mecma'ü'l-Bahreyn*, s. 461, 462.

¹²² İbnü's-Sââtî, *Mecma'ü'l-Bahreyn*, s. 462.

¹²³ İbnü's-Sââtî, *Mecma'ü'l-Bahreyn*, s. 462, 463.

¹²⁴ İbnü's-Sââtî, *Mecma'ü'l-Bahreyn*, s. 463, 464

¹²⁵ İbnü's-Sââtî, *Mecma'ü'l-Bahreyn*, s. 463, 464.

geçerlidir. İmam Muhammed bu konuda aksi görüşe sahiptir. Hibe edilen maldaki ayrılmaz fazlalık, malın kıymet olarak da geri verilmesini batıl kılar. Kendisine hibede bulunulan şahıs hibe edene "Bu şeyi, hibeye bedel veya karşılık olarak al." derse veya bir başkası hibeye karşılık bir bedel verirse, hibe eden de bu karşılığı kabz ederse, artık hibeden dönme hakkını kaybetmiş olur."¹²⁶

Hibeden rüçû başlığı altında zikredilen hibe ile ilgili diğer hükümler ise şöyledir: "Kendisine hibede bulunulan şahıs hibe edilen malın yarısının kendisine ait olduğunu ortaya çıkarırsa, bu malın yarısında hibeden dönme hakkına sahiptir. Şayet bütün malın kendisine ait olduğunu ortaya çıkarırsa bu durumda da hibe edilen malın tümünde hibeden dönme hakkına sahip olur. Ama malın yarı bedelinin kendisine ait olduğu ortaya çıkarsa kalanını da geri vermedikçe hibeden dönemez."¹²⁷Hibe edilen mal telef olursa, daha sonra bu malın başkasına ait olduğu ortaya çıkar ve kendisine hibede bulunulan kişi, elinde telef olan malı tazmin ederse, bu durumda kendisine hibe edene tazmin ettiği miktarı talep etmek için başvuramaz. Hibede bulunan kişi bir bedeli şart tutarsa kabzdan önce hibe hükmü gerçekleşir. Kabzdan sonra ise satış hükmü gerçekleşmiş olur. İmam Züfer'in iddia ettiği gibi hem kabzdan önce hem de kabzdan sonra alışveriş akdi gerçekleşmiş olmaz."¹²⁸

Kendisine hibede bulunulan şahıs, yapılan hibeyi kurban etse veya tasadduk edeceğine dair adakta bulunsa bu durumda Ebu Yusuf hibede bulunan şahsın hibeden geri dönme hakkını düşürür.¹²⁹Efendi, borçlu kölesini alacaklısına hibe edip kölenin borcu düşse, daha sonra (hibesinden dönüp) verdiği köleyi geri alsın Ebû Yusuf'a göre borç tekrar köleye geri döner. İmam Muhammed'e göre ise kölenin borcu tekrar kendisine dönmez. Kendisinden gelen bir rivayete göre ise bu durumda hibe edenin hibesinden dönmesi batıldır." Son olarak da hibe akdinde şartın batıl olduğu "Çocuğunu istisna tutup cariye'nin hibe edilmesi durumunda hibe geçerli olup yapılan istisna (şart) batıldır."¹³⁰ hükmü ile belirtilmiştir.

¹²⁶ İbnü's-Sââtî, *Mecma'ü'l-Bahreyn*, s. 464.

¹²⁷ İbnü's-Sââtî, *Mecma'ü'l-Bahreyn*, s. 464, 465.

¹²⁸ İbnü's-Sââtî, *Mecma'ü'l-Bahreyn*, s. 465.

¹²⁹ İbnü's-Sââtî, *Mecma'ü'l-Bahreyn*, s. 465.

¹³⁰ İbnü's-Sââtî, *Mecma'ü'l-Bahreyn*, s. 465, 466.

Mecma'u'l-Bahreyn'de umrâ ve rukkâ konuları ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. İlk olarak umrâ- rukkâ kavramlarının tanımı ve özellikleri verilmektedir. Eserde konuyla ilgili şu hükümlere yer verilmiştir: "Umrâ, kendisine umrâda bulunan şahsın hayatı boyunca, öldükten sonra da varisleri için caizdir. "Hayatı boyunca" şeklinde yapılan şart ise batıldır. Ebu Yusuf rukkâyı da caiz görmektedir. Diğer iki imam ise rukkâyı batıl karşılamışlardır. Bir kişi "Bütün malım veya malik olduğum bütün mal falan kişininindir." derse bu hibe olur. "Bana nispet edilen veya benim olduğu bilinen mallar filan kişininindir." şeklinde bir ifade de bulduysa bu ikrar olur."¹³¹

Umrâ ve rukkâ başlığı altında hükümleri yer alan diğer bir konu da sadakadır. *Mecma'u'l-Bahreyn*'de sadaka ile ilgili temel kaideler şu hükümlerle açıklanmıştır: "Sadakanın sahih olması için kabz şarttır." "Hibede de görüldüğü gibi taksim edilebilen ortak mallarda sadaka sahih değildir." "Kabzdan sonra sadakadan rücû yoktur. Fakire yapılan hibeden ve zengin dahi olsa yapılan sadakadan dönüş yoktur." "İki fakire yapılan sadaka caizdir. Fakat iki zengine aynı anda yapılan tasadduk Ebû Hanîfe'ye göre caiz değildir." "Bütün malını veya bütün mülkünü sadaka olarak veren kişinin bu sadakası, malının veya mülkünün üçte birine veya bütün malını kapsamaz. Malını sadaka vermesi durumunda zekat verilebilen mallarından verir. Mülkünü sadaka verilmesi durumunda ise bütün malları tasadduk edilir. Fakat kazanıncaya kadar nafakası kadarını saklar. Daha sonra sakladığı miktarda tasadduk gerçekleştirir."¹³²

D. Kenzü'd-Dekâik

Eserin müellifi, Ebü'l-Berekât Hâfızuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî (ö. 710/1310)dir.¹³³

Kenzü'd-Dekâik, müellifin *el-Vâfi* adlı eserinin özeti mahiyetindedir. Eserin temel özelliği, mezhep içerisindeki tercih edilen görüşü seçip, çoğunlukla delillerinden bahsetmeden meseleleri kısaca ortaya koymaktır. Özet bir metin olmasından dolayı hükümler ifade edilirken kimi zaman kapalı ifadeler kullanılmıştır. Hükümlere kitap-bab ve fasıl şeklinde bir tertip ile yer verilmiştir.

¹³¹ İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, s. 466.

¹³² İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, s. 467.

¹³³ Murteza Bedir, "Nesefî, Ebü'l-Berakât", *DİA*, C. XXXII, Ankara: TDV, 2006, s. 567-568; Özel, a.g.e., s. 122.

Bu eser, Osmanlı dönemi medreselerinde yıllarca ders kitabı olarak okutulmuş, bunun tabii sonucu olarak da birçok şerh ve hâşiye çalışmasına konu olmuştur. Bu şerhlerden bazıları ise şunlardır: *Tebyînü'l-hakâ'ik*, *Remzü'l-hakâ'ik*, *Şerhu Kenzi'd-dekâ'ik*, *el-Bahrü'r-râ'ik*, *en-Nehrü'l-fâ'ik*.

Kenzü'd-Dekâik, İbnü'l Fasîh tarafından "*Müstahsenü't-tarâ'ik fi nazmi Kenzi'd-dekâ'ik*" adıyla manzum hale getirilmiştir.¹³⁴

Kitabü'l Hibe

Kenzü'd-Dekâik'de hibe ile ilgili hükümlere ilk olarak genel bir bilgi verilerek başlanmıştır. Konuyla ilgili diğer hükümler ise "Hibeden Rücû", "Şart ve İstisna ile Gerçekleştirilen Hibenin Hükümleri", "Umrâ-Rukbâ", ve "Sadaka Hükümleri" başlıkları şeklinde sıralanmıştır.

Kenzü'd-Dekâik'in hibe bahsinin ilk kısmında hibe akdinin temel unsurları ve lafızları şu hükümler ile açıklanmıştır: "Hibe, aynın bedelsiz temlikidir. İcap ile sahih olur. "Hibe ettim", "Bağışladım", "Bu yiyeceği sana yedirdim", "Onu sana has kıldım", "Bu şeyi sana ömrün boyunca verdim", "Seni bu bineğe bindirdim (hibe niyetiyle)", "Bu elbiseyi san giydirdim", "Evimi san hibe ettim onda oturursun" ifadeleri ile gerçekleşir."Sana hibedir, süknadır", "Süknadır, hibedir" sözleriyle ise hibe gerçekleşmez. Hibe, icap ve kabul ile sahih olur."¹³⁵

Eserin hibe bahsinde mevhub (hibe edilen mal) ile ilgili özelliklere de ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Bu konuyla ilgili hükümler şu şekilde sıralanmaktadır: "Hibe edenin mülküne ait olan maldan ayrılmış, bölünmüş olan malın ve bölünmeyen ortak malın hibesi caizdir. Bölünebilen ortak malda hibe caiz değildir. Ancak onu böler ve teslim ederse hibe sahih olur.¹³⁶Buğdaydaki unu hibe etmek sahih değildir. Buğdaydaki unu öğütüp teslim etse de geçerli değildir. Susamın ve sütün içindeki yağın hibe edilmesi de aynı hükümdedir."¹³⁷

¹³⁴ Ahmet Yaman, "Kenzü'd-Dekâ'ik", *DİA*, C. XXV, Ankara:TDV, 2002, s. 261-262; Cici, a.g.e., s. 222; Özel, a.g.e., s. 122-123.

¹³⁵ Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 536.

¹³⁶ Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 536.

¹³⁷ Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 537.

Hibe hususunda yer alan hükümlerin bir kısmı da kabz ile ilgilidir. Eserde yer alan hibenin kabz edilmesi ile ilgili temel hükümler şunlardır:"Hibe edilen kişi, mecliste hibe edenin izni olmaksızın hibeyi kabz edebilir. Meclisten ayrıldıktan sonra ise hibe edenin izni gerekmektedir.¹³⁸Eğer hibe edilen şey, hibe edilecek kişinin elinde ise kabza yeniden bir kabza gerek olmaksızın hibe akdi ile ona malik olur. Baba küçük çocuğuna hibede bulursa çocuk akit ile o şeye malik olur. Yabancı bir kimsenin çocuğa hibe yapması durumunda ise çocuğun babasının, annesinin veya akıl şartına sahip ise bizzat kendisinin kabzı ile hibe tamamlanır. İki kişi bir evi bir kimseye hibe ederse bu sahihtir. Bunun aksi ise (bir kimsenin, bir evi iki kişiye hibe etmesi) sahih değildir. Bir kimse iki fakire on dirhem sadaka verir ise bu geçerli olur. Ama iki zengine vermesi durumu geçerli değildir."¹³⁹

Müellif, hibeden rüçû konusunu özel bir başlık altında ele alınmıştır. İlk olarak hibeden rüçûnun (tahrimen mekruh olmakla birlikte) geçerli olduğu hükmüne yer verilmiştir.¹⁴⁰ Daha sonraki hükümlerde hibeden rüçû etmeye mani durumlar "دمع خزقه" ifadesi altında toplanmıştır. Bu ifadenin açılımı şu şekildedir:

Dal harfi: Ağaç dikmek, bina yapmak, şişmanlamak gibi hibe edilen şeyde meydana gelen bitişik(muttasıl) fazlalıkları ifade eder.

Mim Harfi: Hibe akdini gerçekleştiren taraflardan birinin ölmesini ifade eder.

Ayin Harfi: Hibeden rüçû hakkını düşüren bedel demektir. Hibeyi alan kimsenin hibe yapan kişiye bir şey vererek "Şunu hibene bedel, karşılık veya mukabil olarak al" der ve hibe yapan kişide bunu kabz ederse hibeden rüçû hakkı düşer. Yabancı bir kimsenin bu hibe karşılığında bedel vermesi de rüçûya engel durumlara dâhildir.

Hibe yapılan malın yarısı başkası tarafından hak kazanılarak alınsa, kendisine hibe yapılan kimse hibe karşılığında verdiği bedelin yarısını almak için rüçû eder(geri ister). Eğer verilen bedelin yarısı bir başkasının hakkı olması durumunda hibeden rüçû

¹³⁸ Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 536.

¹³⁹ Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 537.

¹⁴⁰ Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 538.

sahih değildir. Ancak bedelin geri kalanını verdikten sonra rüçû edebilir. Hibe edilen şeyin yarısına bedel alınması durumunda bedel alınmayan kısımda rüçû hakkı vardır.¹⁴¹

Ha Harfi: Hibenin hibe edilen kişinin mülkünden çıkması demektir. Hibe edilen malın yarısını satsa geriye kalan yarı bölümden rüçû hakkı vardır.

Ze Harfi: Hibe akdini yapanlar arasında evlilik (zevciyyet) bağının bulunmasını ifade eder. Bir kimse bir yabancıya hibe verse, daha sonra o kişiyle evlense hibesinden rüçû edebilir. Bunun aksi durumunda(eşine hibede bulunmuş daha sonradan bain talak ile ayrılmış) ise rüçû edemez.

Kaf Harfi: Hibe akdini yapanlar arasındaki yakınlık / hısımlık ilişkisini ifade eder. Bir kimse mahrem olan akrabalarına yaptığı hibesinden rüçû edemez.¹⁴²

He Harfi: Hibe edilen malın helak olmasını ifade eder. Hibe edilen kişi helak olduğunu iddia ederse sözü doğru kabul edilir.¹⁴³

Hibeden rüçûa engel olan durumlara ayrıntılı bir şekilde açıklandıktan sonra "Rüçû ancak tarafların karşılıklı rızası veya hâkimin hükmü ile sahih olur." kaidesine yer verilmiştir.¹⁴⁴ Bu kısım sonunda yer alan diğer bir hüküm ise şudur: "Bedel şartıyla yapılan hibe, başlangıç itibariyle hibe hükmündedir. Her iki durumda da bedel hususunda karşılıklı kabz şarttır. Hibe şüyu ile batıl olur. Başlangıçta hibe olan akit sonuç itibariyle satım akdine dönüşür. Ayıp ve görme muhayyerliği ile geri verilebilir. Şufa ile de alınabilir."¹⁴⁵

Hibeden rüçû konusundan sonra yer alan hükümler, şart ve istisna ile gerçekleştirilen hibenin hükümleridir. Bu başlık altında yer alan "Bir kimsenin, cariyenin karnındaki çocuğu istisna tutarak veya onu kendisine geri vermesini, azat etmesini, ümmi veled edinmesi şart koşarak cariyeyi hibe etmesi ya da evden kendisine bir şey geri vermesi, bir bedel vermesi şartıyla bir ev hibe etmesi durumunda hibe sahihtir. İstisna ve şart ise batıldır. Bir kimsenin borçlusuna, "Yarın olduğunda o(borç) senindir", "Sen ondan berisin", "Bana yarısını ödediğin zaman yarısı senindir", "Kalan

¹⁴¹ Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 538, 539.

¹⁴² Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 539.

¹⁴³ Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 540.

¹⁴⁴ Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 540.

¹⁴⁵ Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 540

yarısından berisin" derse bu batıldır." hükümleri ile konu örneklendirilerek açıklanmıştır.

Hibeden rücûdan sonra umrâ ve rukbâ hususları "Umrâ sahihtir. Kendisine umrâ kılınan kişi hayatta olduğu sürece onun, vefatından sonra da varisleri için geçerlidir. Umrâ, kişinin evini bir kimseye ömrü boyunca, öldüğü zamanda kendisine geri verilmek üzere vermesidir.¹⁴⁶Rukbâ sahih değildir. Rukbâ, "Eğer ben senden önce ölürsem, o senin içindir." manasına gelmektedir."¹⁴⁷ hükümleri ile açıklanmıştır.

Kitabu'l-Hibenin son kısmında "Sadakanın Hükümleri" başlığına yer verilmiştir. Bu kısımda sadaka ile hibe kavramlarının benzerliklerine şu hükümlerle dikkat çekilmiştir: "Sadaka hibe gibidir. Kabz ile sahih olur. Bölünebilen ortak malda sahih değildir. Sadakadan rücû yoktur."¹⁴⁸

¹⁴⁶ Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 541.

¹⁴⁷ Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 542.

¹⁴⁸ Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 542.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MECELLE-İ AHKÂM-I ADLİYYE VE MÜTÛN-İ ERBAA'DAKİ

HİBE HÜKÜMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Çalışmamızın bu kısmında önceki bölümlerde ele aldığımız Mecelle'nin "Kitabü'l-Hibe" bölümünde yer alan maddeleri ile Mütûn-i Erbaa'daki hibe ile ilgili hükümlerin bir karşılaştırılması yapılmıştır. Bu karşılaştırmayı yaparken hükümler hibenin tanımı ve özellikleri, hibe akdinin şartları, kendisiyle hibe akdinin kurulduğu sözcükler, mevhûbun (hibe edilen şey) vasıfları, mevhûbun kabzı, hibeden rücû, hibe akdinin şarta bağlanması, şart ve istisna ile gerçekleşen hibe, umrâ-rukâ, hasta kimsenin hibesi ve sadaka ile ilgili hükümler şeklinde ele alınmıştır.

I. HİBE KAVRAMI VE UNSURLARI İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME

A. Hibenin Tanımı ve Özellikleri

Mecelle'de "Kitabü'l-Hibe"nin başında ilk olarak hibe ile ilgili ıstılahların açıklamasına yer verilmiştir. Hibe, vâhib, mevhûb, mevhûbun leh hibe bahsinin ilk maddesinde(833. mad.) hediye, sadaka ve ibâha da her biri ayrı bir maddede olmak üzere sırasıyla açıklanmıştır.¹⁴⁹

Mütûn-i Erbaa'nın "Kitabü'l-Hibe" bölümlerini incelediğimizde ise Mecelle'de bahsi geçen ıstılahlara (vâhib, mevhûb, mevhûbun leh, hediye, sadaka ve ibâha) bu metinlerde yer verilmediği görülmüştür. *Muhtâr* ve *Mecma'u'l-bahreyn*'de konu daha dar bir şekilde ele alınmış ve ıstılahlarla ilgili bir açıklama yapılmadan ilgili hükümlere geçilmiştir. *Vikâye* ve *Kenzü'd-dekâik*'in adlı eserlerde ise "Kitabü'l-Hibe" bölümlerinin ilk maddelerinde sadece hibenin tanımına yer verilmiştir.¹⁵⁰ Bu iki eser hibe için aynı ifadeleri kullanarak "هي تملك العين بلا عوض" şeklinde tanım yapmıştır. Mecelle'de de hibenin tanımı; "Bir malı bila ivaz ahara temlik etmektir." maddesiyle aynı şekilde ifade edilmiştir.¹⁵¹

Hibe ile ilgili terimlerin ifade edilmesi hususunda Mecelle'de konunun daha sistematik bir şekilde ele alındığı ve detayların açıklandığı görülmektedir. Bu da hibe konusu kapsamında yer alacak olan diğer hükümlerin daha iyi kavranması noktasında önemli bir kolaylık sağlamaktadır.

¹⁴⁹ *Mecelle*, 834-836. madde.

¹⁵⁰ *Burhânüşşerîa*, *Vikâye*, vr. 57a; *Nesefî*, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 536.

¹⁵¹ *Mecelle*, 833. madde.

B. Hibe Akdinin Şartları

Hibe akdinin kurulması ve tamamlanması için gerekli olan temel şartlar konusunda, Mecelle'de hibe, icâb ve kabul ile kurulacağı ve kabz ile tamam olacağı belirtilmiştir.¹⁵² Ayrıca teâti yöntemiyle de hibenin mün'akid olacağına değinilmiştir.¹⁵³

Diğer yandan hibenin tamamlanması için gerekli olan kabz/teslim alma eyleminin bey/satım akdindeki “kabul” unsuru hükmünde olduğuna vurgu yapılmıştır. Nitekim kişinin, bir başkasına “Şu malı sana hibe ettim, al” demesi ve o kişinin “kabul ettim” demeksizin o malı hibe meclisinde kabzetmesiyle hibe gerçekleşmiş olur.¹⁵⁴ Kabzın, hibe akdinin tamamlanmasını sağlayan temel unsurlardan biri olduğu Mecelle'nin 849. maddesinde de (Kable'l kabz vâhib yahut mevhubun leh fevt olsa hibe batıl olur.) vurgulanmıştır. Bu durumu Ali Haydar Efendi şu şekilde açıklamıştır: Hibede mülkiyetin geçmesi için kabz gerekli bir koşuldur. Kabz gerçekleşmeden akdin taraflarından birinin ölmesi durumunda hibe batıl olur. Zira bu durumda mevhubun mülkiyeti diğer tarafa geçmemiş, hibe akdi ise tamamlanmamış olur.¹⁵⁵

Mütûn-i Erbaa'da bu konuyla ilgili hükümlere baktığımızda ilk olarak *Muhtâr*, *Mecma'u'l-bahreyn* ve *Kenzü'd-dekâik*'de hibe akdinin icab ve kabul ile kurulacağına değinilmiştir.¹⁵⁶ *Mecma'u'l-bahreyn*'de buna ilaveten kabz ile tamamlanır kısmı eklenmiş, mülkiyetin mevhubun lehe geçmesi içinde kabzın şart olduğu zikredilmiştir.¹⁵⁷ *Vikâye*'de de ise akdin hibe lafızlarıyla gerçekleşeceği, kabz ile de tamamlanacağı ifade edilmiştir.¹⁵⁸

Yukarıda zikredilenler dışında hibe akdinin geçerli olması için gerekli öne sürülen vâhibin (hibe yapanın) akıl baliğ olması ve hibe akdine rızası (ikrah ve cebr altında olmaması) gibi şartlar ise Mecelle'de “Vâhibin ve baliğ olması şarttır.”¹⁵⁹ ve

¹⁵² *Mecelle*, 837. madde.

¹⁵³ *Mecelle*, 839. madde.

¹⁵⁴ *Mecelle*, 841. madde.

¹⁵⁵ Ali Haydar, a.g.e., C. II, s. 1477.

¹⁵⁶ İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-bahreyn*, s. 46; Nesefî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 536.

¹⁵⁷ Mevsilî, *Muhtâr*, s. 313.

¹⁵⁸ Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 57a.

¹⁵⁹ *Mecelle*, 859. madde.

“Hibede vâhibin rızası lazımdır.”¹⁶⁰ maddeleri ile ifade edilirken hibe konusuyla ilgili bu hususlar Mütûn-i Erbaa’da müstakil birer hüküm olarak yer almamaktadır.

C. Kendisiyle Hibe Akdinin Kurulduğu Sözcükler

Hibede icab ifade eden lafızlar hususunda Mecelle ve Mütûn-i Erbaa’da (838. madde) "bağışladım", "hibe ettim" ve "ihdâ eyledim" gibi sarîh sözcüklerle hibe akdinin kurulabileceği beyan edilmiştir. Diğer yandan Mecelle’de sarîh ifadelerin yanı sıra meccanen temlike delalet eden “kinayeli lafızlarla” da hibe akdinin kurulabileceği şeklinde genel ifade kullanılırken Mütûn-i Erbaa metinlerinde kapalı sözcükler "Bu yiyeceği sana yedirdim", "Bu malı sana ömrün boyunca verdim" ve hibe niyetiyle söylendiği takdirde "Seni bu bineğe bindirdim", "Bu elbiseyi sana giydirdim", gibi ifadeler örnek verilerek daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır.¹⁶¹ Örneklerden de anlaşılacağı üzere kapalı lafızlarda ise niyete bakılmaktadır.

Vikâye ve *Kenzü'd-dekâik* adlı metinlerde yukarıda ifade edilen hibe akdini gerçekleştiren lafızlar zikredildikten sonra kendisiyle hibe akdinin gerçekleşmediği sözcüklere de yer verilmiştir. Şöyle ki, bu eserlerde bir kimsenin başkasına "Evim sana hibedir, süknadır.", "Süknadır, hibedir.", "Süknadır, sadakadır.", "Sadakadır, ariyedir." veya "Ariyedir, hibedir." lafızlarını kullandığı zaman burada hibe akdi gerçekleşmeyeceği şeklinde ifadelere yer verilmiştir.¹⁶² Zira bunlar mahiyeti bakımından başka bir hukuki işlemi ifade etmekte olup hibe anlamı taşımamaktadır.

D. Hibe Edilenin (Mevhûb) Vasıfları

Hibe akdinde mevhûb ile ilgili şartlar, hibe vaktinde mevcut olması, hibe edenin (vâhib) malı olması, ma'lum ve muayyen olması şeklinde Mecelle'nin 856-858. maddeleri kapsamında ele alınmıştır. Bir kimsenin, bağın hâsıl olacak üzümünü, kırsağın doğacak yavrusunu hibe etmesi mevcut olmama, kişinin belirlemeden malından bir şeyi veya şu iki attan birini hibe etmesi ise malum ve muayyen olmaması sebebinden dolayı sahih değildir.¹⁶³

¹⁶⁰ *Mecelle*, 860. madde.

¹⁶¹ Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 57a; Nesefî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 536; Mevsilî, *Muhtâr*, s. 313; İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, s. 461.

¹⁶² Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 57a, Nesefî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 536.

¹⁶³ *Mecelle*, 856-858. madde.

Mütun-i Erbaa'da da hibe edilen malla ilgili şart olarak mevcut olması belirtilmiştir. Bu konuyla ilgili hüküm "Buğdayın ununu, susamın ve sütün yağını hibe etmek sahih değildir. Bunlar öğütülüp, çıkarılıp teslim edilse dahi hüküm böyledir" şeklinde ifadeler ile yer almıştır.¹⁶⁴ Bunun yanı sıra hibe edilen malın malum ve muayyen olması şartı ile ilgili detaya girilmemiştir.

Mecelle'de ayrı bir madde olarak yer almayıp Mütûn-i Erbaa'da yer verilen diğer bir kural ise şudur: Ortak olan bir malın hibesi hususunda, bölünemeyen ortak mallarda hibe caiz, bölünebiliyor ise caiz değildir. Ancak hibe edilen mal bölünür ve teslim edilirse hibe caiz olur.¹⁶⁵ Burada hibe edilen malın teslimi mümkün olmasının gerekliliği dikkate alınmıştır.

Hibe edilen mal, hibe edenin (vâhib) mülkünde olan şeye ayrılması mümkün bir şekilde bitişik ise; vâhib hibe edilen malı mülkünde olan maldan ayırır ve o şekilde teslim ederse hibe akdi geçerli olur.¹⁶⁶ Bu hüküm *Muhtâr* ve *Kenzü'd-dekâik* adlı eserlerde koyunun sırtındaki yünün, tarladaki ekinin ve hurma ağacındaki hurmanın hibesi örnekleri ile karşımıza çıkar.¹⁶⁷

E. Hibe Edilenin (Mevhûb) Kabzı

Hibe akdinde, mevhûbun lehine (kendisine hibe yapılan kimse) hibe edilen malı hibe meclisinde vâhibin izni olmaksızın kabz edebileceği ama meclisten ayrıldıktan sonra kabz için vâhibin iznine muhtaç olduğu Mütun-i Erbaa'da ortak hüküm olarak zikredilmiştir.¹⁶⁸

Mecelle bu konuyu üç madde (842-844. mad.) kapsamında detaylı olarak ele almıştır. Vâhibin kabza izninin sarâhaten veya delâleten olması konusunda farklı sonuçlar doğuracağı ifade edilmiştir. Şöyle ki, vâhibin sarâhaten kabza izin vermesi sonucunda mevhûbun leh, hibe edilen malı ister mecliste ister meclisten ayrıldıktan sonra kabz edebilir. Bu Mecelle'nin 848. maddesinde "Bir kimse birinin zimmetinde

¹⁶⁴ Mevsilî, *Muhtâr*, s. 313; Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 57a ; İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, s. 461, 462; Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 537.

¹⁶⁵ Mevsilî, *Muhtâr*, s. 313; *Vikâye*, vr. 57a; İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, s. 461; Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 536.

¹⁶⁶ Ali Haydar, a.g.e., s. 1500; Akgündüz, *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, s.265.

¹⁶⁷ Mevsilî, *Muhtâr*, s. 313; Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 57a.

¹⁶⁸ Mevsilî, *Muhtâr*, s. 313; Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 57a; İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, s. 461; Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 536.

olan alacağını âhara hibe edip de var al deyu sârahaten izin verse ve mevhûbun leh dahi varıp kabzetse hibe tamam olur." şeklinde de ifade edilmiştir.¹⁶⁹ Ama delâleten kabza izini verip bunu hibe meclisiyle sınırlandırılmış olması durumunda ise meclisten ayrıldıktan sonra mevhûbun lehin hibe edilen malı kabz etmesi geçerli değildir.¹⁷⁰ Ali Haydar Efendi, Mecelle şerhinde "Vâhibin icâbı, delâleten kabza izindir..."(843. mad.) maddesini açıklarken delâleten izin ile gerçekleşen kabzın geçerliliğinin istihšana dayalı olduğunu, kıyasen ise kabzın sıhhati için sarâhaten iznin gerektiğini dile getirmiştir.¹⁷¹

Mecelle'de hibe edilen mal eğer mevhûbun lehin (kendisine hibe edilenin) elinde bulunuyorsa (hibe aktinden önce) bu durumda mevhûbun lehin "kabul ettim" veya "ittihab eyledim" demesiyle hibe akdinin gerçekleşeceği ve yeniden bir teslim ve kabza gerek olmadığı ifade edilmiştir.¹⁷² Mütûn-i Erbaa'da da bu konuyla ilgili olarak mevhûbun lehin yeniden kabza ihtiyaç duymadan hibe edilen mala sahip olacağı ifade edilmiştir.¹⁷³ *Mecma'u'l-bahreyn*'de hibe edilen malın "mevhûbun lehin elinde bulunuyor olması" ifadesi şu örneklerle açıklamıştır: Kişinin hibe edilen malı hibe akdinden önce emanet alması, gasb etmesi, ödünç alması. Bu koşullar altında hibe gerçekleştiğinde mevhûbun leh, hibe edilen malın (yeniden bir kabza ihtiyaç duymadan) sahibi olacaktır.¹⁷⁴

Hibe yapan ile kendisine hibe yapılan kimse arasındaki münasebet ve kendisine hibe yapılan kimsenin nitelikleri mevhûbun kabzı ile ilgili hükümlere etki etmektedir. Bu konu bağlamında Mecelle'nin 850. maddesinde, kişinin akıl bâliğ olan çocuğuna hibe vermesi durumunda teslim ve kabzın(çocuğun kendisinin kabzı) gerekli olduğu belirtilmiştir.¹⁷⁵ Mütûn-i Erbaa'da babanın akıl bâliğ olan çocuğuna hibesi hakkında müstakil bir hüküm zikredilmemiştir. Ama babanın küçük çocuğuna hibe yapması konusu ele alınmıştır. Bu hususta Mütûn-i Erbaa'da Mecelle ile ortak olarak, çocuğun hibe edilen mala mücerret akit ile malik olacağı hükmüne yer verilmiştir.¹⁷⁶ Mecelle'nin

¹⁶⁹ *Mecelle*, 848. madde.

¹⁷⁰ *Mecelle*, 844. madde.

¹⁷¹ Ali Haydar, a.g.e., s. 1434.

¹⁷² *Mecelle*, 846. madde.

¹⁷³ Mevsilî, *Muhtâr*, s. 313; Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 57a; İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, s. 461; Nesefî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 537.

¹⁷⁴ Mevsilî, *Muhtâr*, s. 313.

¹⁷⁵ *Mecelle*, 850. madde.

¹⁷⁶ *Mecelle*, 851. madde; Mevsilî, *Muhtâr*, s. 313; Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 57a; İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, s. 462; Nesefî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 537.

konu kapsamında ele alınan 851. maddesinde hibe edilen mal (mevhûb) olarak vâhibin (hibe yapan kimse) elinde bulunan malın zikredilmesinin yanı sıra vedia olan malının da dâhil edilmesi ile Mütûn-i Erbaa'daki hükümlerden daha kapsamlı bir hüküm ortaya koyulmuştur.

Çocuğa yabancı bir kimsenin hibede bulunması durumunda velisinin yahut çocuğun bakımını üstlenen kişinin kabzı ile hibenin tamam olacağına dair hüküm Mecelle'nin 852. maddesinde ele alınmıştır. Bu konuyla ilgili *Muhtâr*'da başkası tarafından küçük çocuğa yapılan hibeye çocuğun kendisinin, velisinin veya annesinin kabzıyla malik olabileceği ifade edilmiştir.¹⁷⁷ *Vikâye* adlı eserde ise çocuk akıl şartına sahipse yabancının yaptığı hibeyi çocuğun kendisinin kabz edebileceğine, bunun yanı sıra babasının, dedesinin ve onların vasilerinin, annesinin (çocuğun bakımını üstlenmişse) veya ona bakan yabancının dahi kabzı ile hibenin gerçekleşebileceği yönündeki hükümlere yer verilmiştir. Hatta “Küçük kız çocuğu için hibe yapılmışsa zifaktan sonra kocası onun adına hibeyi kabz edebilir.” hükmü de zikredilmiştir.¹⁷⁸ *Kenzü'd-dekâik*'de de bu konu hakkında *Vikâye* ile aynı yönde hükme yer verilmiştir. Yalnız *Kenzü'd-dekâik*'de hibeyi kabz edebilecekler arasında çocuğun dedesi, babası ve dedesinin vasileri, küçük kız çocuğunun kocası zikredilmemiştir.¹⁷⁹ *Mecma'ul-bahreyn*'de ise çocuğa yabancının yaptığı hibeyi babasının kabzedeceği ifade edilir. Hibe yapılan mümeyyiz çocuk eğer annesi veya başkası ile kalıyorsa bunların ya da kendisinin kabzı ile de hibe akdinin tamam olacağı ifade edilmiştir.¹⁸⁰ Bu şekilde konu detaylı olarak ele alınmıştır.

F. Hibeden Rücû

Mevhûbun leh (kendisine hibe yapılan kimse), hibe edilen mala (mevhûb) kabz ile malik olacağından dolayı vâhibin (hibe yapan) kabzdan önce hibeden rücû edebileceği Mecelle maddelerinde yer almıştır.¹⁸¹ Mütûn-i Erbaa'da mevcut hükümlere baktığımızda "kabzdan önce" şeklinde belirtilmeksizin hibeye engel durumlar

¹⁷⁷ Mevsilî, *Muhtâr*, s.313.

¹⁷⁸ Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 57a, 57b.

¹⁷⁹ Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 537.

¹⁸⁰ İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, s. 462.

¹⁸¹ *Mecelle*, 861-862. madde.

olmadığında vâhibin hibesinden rücû edebileceği ifade edilmiştir. Ama bunun mekruh olarak görüldüğü de hükme eklenmiştir.¹⁸²

Hibeden rücûnun, tarafların karşılıklı rızaları veya hâkimin hükmü ile gerçekleşebileceğine dair hüküm Mecelle'nin 864. maddesinde ve yine aynı şekilde Mütûn-i Erbaa'da yer alan eserlerde ortak görüş halindedir.¹⁸³ Ancak Mecelle'de Mütûn-i Erbaa'dan farklı olarak hibeden rücûnun kabzdan önce veya sonra olması durumunda mevhubun lehin (kendisine hibe yapılan) rızasının iki farklı sonuç meydana getirdiği ifade edilmiştir. Şöyle ki, vâhib (hibe yapan kimse) kabzdan önce kendisine hibe yapılan kimsenin rızasına bakılmaksızın hibesinden rücû edebilirken¹⁸⁴ kabz gerçekleşikten sonra ise rücûnun meydana gelmesi için mevhubun lehin (kendisinin hibe yapılan kimse) rızası ehemmiyet kazanır. Kabzdan sonra eğer hibe yapılan kimsenin rızası varsa vâhib (hibe yapan kimse) hibesinden rücû edebilir. Aksi takdirde vâhibin hibesinden rücû edebilmesi için hakime müracaat etmesi gerekmektedir. Bunun sonucunda hibeden rücû engel durumlar da söz konusu değilse hakimin hükmü ile rücû gerçekleşebilir.¹⁸⁵

Kabz gerçekleşikten sonra vâhib, mevhubu lehin rızası veya hâkimin hükmü olmadan hibe edilen malı geri alırsa gasp eden hükmünde olur. Mecelle'nin 865. maddesinde de zikredildiği üzere bu durumda mevhub helak olursa tazmini gerekir. Bunun yanı sıra *Muhtâr ve Mecmâ'u'l-bahreyn* adlı eserlerde hâkimin mevhubun geri verilmesine dair hükmünden sonra hibe edilen mal mevhubun lehin elindeyken helak olursa tazmin gerekmez şeklindeki hükme de yer verilmiştir.¹⁸⁶

Hibeden rücû ile ilgili bölüm Mecelle'nin 866. ve 876. maddeleri arasında yer almaktadır.¹⁸⁷ Mecelle ve Mütûn-i Erbaa'nın ilgili bölümlerini karşılaştırdığımızda ortak hüküm olarak karşımıza çıkan hibeden rücûya engel olan durumları kısaca, hibenin mahrem yakınlarla yapılması, hibe esnasında tarafların evli olması, hibe edilen mala karşılık bir bedel alınması, hibe edilen malda bitişik bir fazlalığın meydana gelmesi,

¹⁸² Mevsilî, *Muhtâr*, s. 315.

¹⁸³ Mevsilî, *Muhtâr*, s. 315; Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 57b; İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, s. 463; Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 540.

¹⁸⁴ *Mecelle*, 861. madde.

¹⁸⁵ *Mecelle*, 864. madde.

¹⁸⁶ Mevsilî, *Muhtâr*, s. 316; İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, s. 463.

¹⁸⁷ *Mecelle*, 866-876. madde.

hibe edilen malın mev’hûbun lehine mülkiyetinden çıkması, hibe edilen malın helak olması ve hibe akdinin taraflarından birinin ölmesi başlıkları altında toplayabiliriz.¹⁸⁸Bu durumlar *Vikâye* ve *Kenzü'd-dekâik* adlı metinlerde Arapça karşılıkları olan kelimelerin baş harflerinden oluşan "دمع خزقه" kalıbıyla ifade edilmiştir.¹⁸⁹

Mecelle'nin hibeden rücû bölümünün son maddelerinde sadaka, ibâha ve hediye ile ilgili hükümlere de yer verilmiştir.¹⁹⁰ Mütûn-i Erbaa'nın hibe bölümlerinde ise sadaka ile ilgili hükümler zikredilmiş fakat ibâha ve hediye ele alınmamıştır.

Mütûn-i Erbaa'nın hibeden rücû kısımlarında detaylı bir şekilde ifade edilmiş olan hibe edilen malda veya hibe karşılığında verilen bedel üzerinde hak sahibi çıkması durumlarında uygulanacak hükümler hakkında Mecelle'de müstakil bir madde yer almamıştır.¹⁹¹

G. Hibe Akdinin Şarta Bağlanması

Mecelle, izafe olunmuş hibenin sahih olmaması ile ilgili hükme 854. maddesinde yer verilmiştir. Bu maddenin kapsamına giren hükümler ile Mütûn-i Erbaa'nın *Kenzü'd-dekâik* ve *Vikâye* adlı eserlerinde karşılaşmaktayız. Örneğin; bu iki metin, bir kimsenin alacağı olduğu kimseye "Yarın olduğunda o (borç) senindir, sen ondan berisin" derse bu batıl olur şeklinde hükme yer vermişlerdir. Zikredilen bu hükümde zamana izafe söz konusu olduğunda bu hibe de geçerli değildir.¹⁹²

Bedel (ivaz) şartı ile yapılan hibenin sahih ve şartın geçerli olduğu Mecelle'de "İvaz şartı ile olan hibe sahih ve şart mu'teberdir." ifadesiyle belirtilmiştir. Aynı zamanda şarta uyulması durumunda vâhibin hibesinden artık rücû edemeyeceği de zikredilmiştir.¹⁹³ Ali Haydar Efendi de Mecelle şerhinde bedelin ma'lum ve "ala"

¹⁸⁸ *Mecelle*, 866-872. madde; Mevsilî, *Muhtâr*, s. 315; Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 57b; İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, s. 463, 464; Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 538-539.

¹⁸⁹ Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 57b; Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 538, 539.

¹⁹⁰ *Mecelle*, 874-876. madde.

¹⁹¹ Mevsilî, *Muhtâr*, s. 315; Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 57b; İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, s. 464, 465; Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 538, 539.

¹⁹² Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 57b; Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 541.

¹⁹³ *Mecelle*, 855. madde.

lafzıyla zikredilmesi durumunda bu akdin başlangıçta hibe sonuç itibariyle satış hükmünde olduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁴

Mütûn-i Erbaa'da ise bedel şartı ile yapılan hibe hükümlerine baktığımızda *Muhtâr* ve *Mecmâ'u'l-bahreyn*'de de bu akdin başlangıçta hibe sonuç itibariyle satış olduğu zikredilmiştir. *Vikâye* ve *Kenzü'd-dekâik* adlı eserlerde ise konuyla ilgili her iki tarafında kabzının lazım olduğu, şüyû'nun ise akdin tamamlanmasına engel olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca kabz gerçekleştirildikten sonra satış akdi meydana geleceğinden ayıp ve görme muhayyerliği, şufa ile ilgili hükümlerin uygulanacağına yer verilmiştir.¹⁹⁵

II. HİBENİN ÇEŞİTLERİ İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME

A. Şart ve İstisna İle Gerçekleşen Hibe

Mütûn-i Erbaa şart koşularak veya bir şey istisna tutularak yapılan hibe akdinin geçerli fakat şart ve istisnanın batıl olduğu ifade edilmiştir. Bu hüküm açıklanırken *Muhtâr* ve *Mecmâ'u'l-bahreyn*'de bir kimsenin hamile olan cariyesini çocuğunu hariç tutarak hibe etmesi örneğini verirken *Vikâye* ve *Kenzü'd-dekâik*'in ise bu örnek dışında bir kimsenin çocuğu kendisine geri vermesi, azat etmesi, ümmi velet edinmesini şart koşarak cariyesini hibe etmesi veya evden kendisine bir şey geri verilmesi şartıyla evi hibe etmesi gibi örneklerine eklemektedir.¹⁹⁶

Mecelle'nin ise "Hibe-i muzâfe sahih değildir."(854. mad.) ve "İvaz şartı ile olan hibe sahih ve şart mu'teberdir."(855. mad.) maddeleri şart ile gerçekleştirilen hibe kısmında ele alınır. Mecelle'nin bu maddelerinin şerhini incelediğimizde şart, ta'liki veya takyidi olmak üzere iki çeşit olarak ele alınır. Takyidi olan şartın "ala" kelimesiyle ve "üzere-şartıyla" ibarelerinin kullanılmasıyla meydana geldiği ifade edilmektedir. Hatta takyidi şart ile meydana gelen hibeyi iki kısım olarak ele almaktadır. İlk kısım şartın mülayim (uygun) olması durumudur. Burada hibe ve şart geçerli olur. İkinci kısım ise şartın muhâlif (gayr-i mülâyim) olduğu durumdur. Bu durumda ise durumunda

¹⁹⁴ Ali Haydar Efendi, a.g.e., s. 1492.

¹⁹⁵ Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 57b; Nesefî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 540.

¹⁹⁶ Mevsilî, *Muhtâr*, s. 314; Burhânüşşerîa, *Vikâye*, vr. 57b; İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, s. 465, 466; Nesefî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 541.

ise hibenin geçerli fakat şartın batıl olacağına yer verilmektedir.¹⁹⁷ Bunun yanı sıra temlikatin izâfesi ve şarta ta'likinin sahih olmadığı ifade edilir.¹⁹⁸

B. Umrâ ve Rukbâ

Umrâ, kişinin malını bir kimseye yaşamı boyunca yararlanması ve vefatından sonra da kendisine (hibe yapana) geri iade edilmek üzere vermesidir.¹⁹⁹ Umrâ'nın caiz ve kendisine umrâ kılınan şahıs hayatta olduğu müddetçe hibe edilen malın onun (kendisine hibe yapılan), vefatından sonra da varisinin olduğu mütun-i erbaa'nın ortak hükmü olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁰⁰ Aynı zamanda *Muhtâr* ve *Mecmâ'u'l-bahreyn* adlı eserlerde umrâda ifade edilen şartın batıl olduğu ifade edilmiştir.²⁰¹ Nitekim kendisine umrâ kılınan kişi vefat ettiğinde bu mal varislerine geçer.

Rukbâ, kişinin malını, "eğer ben senden önce ölürsem mal senin, sen benden önce ölürsem mal benimdir" şeklinde ifade kullanarak bir başka kimseye vermesidir. Rukbâ'nın batıl olarak kabul edildiği Mütûn-i Erbaa'da ifade edilmiştir.²⁰² Ayrıca *Muhtâr* ve *Mecmâ'u'l-bahreyn* adlı eserlerde Ebû Yusuf'un rukbâyı caiz olarak kabul ettiği zikredilmiştir.²⁰³

Mütûn-i Erbaa'da yukarda zikrettiğimiz gibi umrâ ve rukbânın tanımları ifade edilmiş ve hükümlerine detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Mecelle'ye baktığımızda müstakil bir madde bulunmamaktadır. Ama "Hibe-i muzâfe sahih değildir."²⁰⁴ maddesi kapsamında değerlendirildiğini görmekteyiz. Nitekim Ali Efendi, Mecelle şerhinde 854. maddeyi açıklarken umrâ ve rukbâ hakkında bilgiler vermektedir. Ali Haydar Efendi kişinin ölüm zamanına izafe hibe-i izafe olunması

¹⁹⁷ Ali Haydar, a.g.e., C. II, s. 1491.

¹⁹⁸ Ali Haydar, a.g.e., C. II, s. 1489.

¹⁹⁹ Mevsilî, *Muhtâr*, s. 316; Burhânüşşeria, *Vikâye*, vr. 57b, 58 a; İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, s. 466; Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 541.

²⁰⁰ Mevsilî, *Muhtâr*, s. 316; Burhânüşşeria, *Vikâye*, vr. 57b, 58 a; İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, s. 466; Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 541.

²⁰¹ Mevsilî, *Muhtâr*, s. 316; İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, s. 466.

²⁰² Mevsilî, *Muhtâr*, s. 316; Burhânüşşeria, *Vikâye*, vr. 58 a, İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, s. 466; Neseî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 542.

²⁰³ Mevsilî, *Muhtâr*, s. 316; İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, s. 466.

²⁰⁴ *Mecelle*, 854. madde.

sebebiyle rukbâ da caiz olmadığını ifade eder. Umrâ hakkında da hibe-i izafe tabirinin umrâdan ihtiraz için olup ve umrânın sahih olduğu hükmüne yer verir.²⁰⁵

III. HASTA KİMSENİN HİBESİ İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME

Mecelle'de hasta kimsenin hibesi hakkında şu hükümlere yer verilmiştir: Varisi olmayan kimsenin ölüm hastalığında bütün malını birine hibe edip teslim etmesi durumunda hibe akdi geçerlidir. Ve kişinin vefatından sonra beytü'l-mal kişinin malına müdahale edemez.²⁰⁶Yine aynı şekilde ölüm hastalığında eşinden başka varisi olmayan kişinin eşine bütün malını hibe edip teslim etmesi durumunda hibe akdi sahih olur. Kişinin vefatından sonra beytü'l-mal kişinin malına müdahale edemez.²⁰⁷

Bir kimse ölüm hastalığında varislerinden birine hibede bulunduğu hibenin sahih olması için diğer varislerin izin ve onayı gerekmektedir. Ama varislerinden başkasına hibe ve teslim de bulunduğu malının üçte biri mevhûbun tamamına denk geliyorsa hibe akdi geçerlidir. Denk gelmeyip varislerde hibeye onay vermediği durumda malın üçte biri ile mevhûbun denk geldiği miktarında hibe sahih olur.²⁰⁸ Kişinin ölümden sonra bıraktığı mal borcuna denk geliyor ve bu kişi ölüm hastalığında malını varisine veya başkasına hibe edip teslim ederse alacaklılar bu malı borçları oranında alabilirler.²⁰⁹

Mecelle'de bu şekilde dört madde halinde detaylı olarak anlatılan hasta kimsenin hibesi hakkında hükümlere Mütûn-i Erbaa'da yer verilmemiştir. Bu da bize Mecelle'nin hibe konusunu bütün bir şekilde ele aldığını bir kez daha göstermektedir.

²⁰⁵ Ali Haydar Efendi, a.g.e., C. II, s. 1489, 1490.

²⁰⁶ *Mecelle*, 877. madde.

²⁰⁷ *Mecelle*, 878. madde.

²⁰⁸ *Mecelle*, 879. madde.

²⁰⁹ *Mecelle*, 880. madde.

IV. SADAKA İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME

Hem Mecelle'nin hem de Mütûn-i Erbaa'nın hibe bahislerinde sadaka ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. Mecelle'nin, "Sadaka, sevap için hibe olunan maldır." (835. mad.), "Hibe ve sadakada irsal ve kabz lafzan icâb ve kabul makamına kaim olur."(840. mad.) ve "Ba'de'l-kabz sadakadan bir vechile rücû olunamaz."(874. mad.) maddelerinde sadaka konusuna değinilmiştir.²¹⁰

Mütûn-i Erbaa'da da sadaka hususunda hibe gibi olduğu, kabz ile gerçekleşebileceği, rücûnun sahih olmadığı²¹¹bölünebilen ortak mallar caiz olmadığına dair hükümlere yer verilmektedir.²¹²*Mecma'u'l-bahreyn* adlı eserde sadaka konusuyla ilgili iki fakire yapılan sadakanın caiz olduğu hükmüne yer verilirken Ebû Hanife'nin iki zengine aynı anda yapılan sadakanın caiz olmadığı yönündeki görüşü de ayrıca belirtilmiştir.²¹³

Sadaka konusuyla ilgili Mütûn-i Erbaa içerisinde de farklılıklar söz konusudur. Şöyle ki, *Vikâye ve Kenzü'd-dekâik* adlı iki metinde yer verilmeyip, *Muhtâr* ve *Mecma'u'l-bahreyn* adlı eserlerde bahsedilen bir husus da kişinin malını tasadduk etmesi ile mülkünü tasadduk etmesi arasında meydana gelen farklılıktır. Bir kimse malını sadaka edeceğini söylediği zaman bu kişinin sadakasını zekât malları cinsinden yerine getirmesi gerekir. Mülkünü sadak vereceği durumda ise tamamını sadaka verebilir. Fakat bu durumda da elde edinceye kadar nafakasını saklar, elde ettikten sonra ise elinde tuttuğu kadarını sadaka verir.²¹⁴ Bu farklılık “mal” ve “mülk” kelimelerinin izafe edildiği anlamlardan ötürü meydana gelmektedir.

Mütûn-i Erbaa ve Mecelle'de yer alan sadaka ile ilgili hükümler incelendiğinde bu hükümlerin birbirini tamamlayıcı özelliğe sahip olduğu görülmüştür.

²¹⁰ *Mecelle*, 835, 840, 874. madde.

²¹¹ Mevsilî, *Muhtâr*, s. 316.

²¹² İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, s. 467; Nesefî, *Kenzü'd-Dekâik*, s. 542.

²¹³ İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, s. 467.

²¹⁴ Mevsilî, *Muhtâr*, s. 316; İbnü's-Sââtî, *Mecma'u'l-Bahreyn*, s. 467.

SONUÇ

Hukuk mantığının anlaşılması ve karşılaşılan bir olay üzerine hüküm verirken dayanak oluşturan kaidelerin kavranması tartışılmaz bir öneme sahiptir. Bu kaideleri kavrama çabası ilmi yeterlilik kazanma yolunda atılması gereken adımların başında gelmektedir. Bu sebeple temel bazı kaynakların çok iyi incelenmesi gerekmektedir. Bizler de bu ihtiyaca binaen çalışmamızda İslam hukukuna dayalı olarak meydana getirilmiş olan Mecelle ve Hanefî fıkıh külliyyatı arasında daha ziyade müftâbih görüşlerin bir araya getirilmesiyle telif edilen ve Mütûn-i Erbaa ismiyle anılan temel metinler/muhtasarlar üzerine yoğunlaştık. Şüphesiz ki, Hanefî mezhebinde birer el kitabı niteliğinde olan Mütûn-i Erbaa ve İslam'a dayalı kanun hareketlerinin yapı taşı olan Mecelle incelenmesi gereken temel eserlerin başında gelmektedir.

Bir kanun metni olarak hazırlanan Mecelle, uygulandığı dönem ve sonrasında oluşturulan eserlere kaynak olmuştur. Bunun yanı sıra fıkıh kaidelerinin kanunlaştırılmasına öncülük eden bir çalışma olarak da günümüze kadar önemini sürdürmüştür. Mecelle'den sonra meydana gelen birçok eser ele aldığı hükümleri açıklarken Mecelle maddelerine vurgu yapmıştır. Bu sebeple çalışmamızda bizden sonra bu alanda yoğunlaşacak kişilerin dikkatini başvuru kaynağı olması ve konuları bütünlüyci bir şekilde ele alması açısından Mecelle üzerine çekmek amaçlanmıştır.

Çalışmamızda Mecelle ve Mütûn-i Erbaa hükümlerini karşılaştırırken hibe konusu ele alınmıştır. Böylece tarih boyunca birçok dönem ve toplumda farklı şekillerde varlığını sürdürmüş olan hibe konusuna da vurgu yapılmıştır. Bu ekseninde hibe kavramının detaylı bir açıklaması yapılarak hangi hususların konu kapsamında veya dışında kaldığı da belirtilmiştir. Böylece İslam toplumunun birlikteliği açısından büyük öneme sahip olan hibenin ana hatları ifade edilerek konunun daha iyi kavranması sağlanmıştır.

Mütûn-i Erbaa'daki hibe hükümleri ile Mecelle'nin hibe maddelerini ele aldığımız bu çalışmamızda, Mecelle'nin meydana gelmesine kadar geçen zaman diliminde ve Mecelle'de hükümlerin hangi kapsamda ele alındıkları da ortaya koyulmuştur.

Araştırma ve inceleme sürecimizin sonucunda muhtasar metinlerde yer alan hibe ile ilgili hükümlerin Mecelle'de bir bütün olarak sunulduğu görülmüştür. Bunun dışında Mecelle'de mevcut bazı maddeler ile ilgili hükümler Mütûn-i Erbaa'da ya yer almamış ya da detaylı olarak açıklanmamıştır. Nitekim, hibe ile ilgili temel terimlerin açıklanması, hibe akdinin şartları, mevhubun (hibe edilen şey) vasıfları ve mevhubun kabzı gibi hususlarda Mecelle'nin Mütûn-i Erbaa'dan daha ayrıntılı hükümlere yer verdiği görülmüştür. Mecelle'nin hibe bahsinde yer alan maddeleri, muteber metinlerdeki mevcut hükümleri kapsayıcı niteliktedir. Aynı zamanda bu maddelerde konuyla ilgili genel kurallar açık ve net bir şekilde ortaya konulmuştur. Mecelle'de konuyla ilgili hükümleri kapsayıcı maddelere yer verilmesinin dışında "hasta kimsenin hibesi" bahsinde olduğu gibi Mütûn-i Erbaa'da yer almayan konularla ilgili maddeler de detaylı olarak ele alınmıştır. Mecelle ile Mütûn-i Erbaa arasındaki bu farkların oluşmasındaki temel sebeplerin başında Mecelle'nin Mütûn-i Erbaa dışında diğer metinlerden de yararlanması ve mevcut hükümleri mezceden bir özelliğe sahip olması zikredilebilir.

Gerçekleştirdiğimiz çalışmadan hareketle şunu söyleyebiliriz ki; bizim hibe örneğinde de gösterdiğimiz üzere, bir konu hakkında Mecelle'ye başvurmadan sadece muhtasar metinlerden elde edilen bilgi, o konu hakkında eksik bir bilgi niteliğinde olacaktır.

Çalışmamızın sonunda önemini vurguladığımız bir kaç hususu dile getirmek doğru olacaktır. Şöyle ki, İslam hukukuna katkı sağlama hususunda büyük bir önemi haiz olan Mecelle'de keşfedilmesi ve üzerinde çalışılması gereken birçok husus vardır. Bu hususların mevcudiyeti sebebiyle Mecelle'nin diğer kitaplarının da aynı yöntemle incelenerek ortaya konulmasının fayda sağlayacağını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- AHMET CEVDET PAŞA, *Mecelle-i Ahkâmı Adliyye*, 2. b. , Kostantiniyye: Matbaa-i Osmaniye, 1305.
- ALİ HAYDAR, *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, C. II, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016.
- , *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm (Mecelle Mazbatası)*, C. I, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2016.
- AKGÜNDÜZ Ahmed, *Karşılaştırmalı Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye (Mecelle Ta'dilleri ve Gerekçeleriyle Birlikte)*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2017.
- , *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1986.
- ATAN Ömer Faruk, "Hicri VII. Yüzyıl Hanefi Fakihlerinden "Burhânuşşeria'nın Vikâye Adlı Eseri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 25 (2016/2).
- AYDIN M. Âkif, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye", *DİA*, C. XXVIII, Ankara: TDV, 1998.
- BARDAKOĞLU Ali, "Hibe", *DİA*, C. XVII, Ankara: TDV, 1998.
- BEDİR Murteza, "Nesefî, Ebü'l-Berakât", *DİA*, C. XXXII, Ankara: TDV, 2006.
- "Vikâyetü'r-Rivâye", *DİA*, C. XLIII, Ankara: TDV, 1997.
- BERKİ Ali Himmet, *Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye)*, İstanbul: Hikmet Yayınları, 1979.
- BERKİ Ali Himmet, *Hukuk Tarihinden İslam Hukuku*, C. I, Ankara: Örnek Matbaası, 1955.
- BİLMEN Ömer Nasuhî, *Hukukî İslâmiyye ve İstilahatı Fikhiyye Kamusu*, C. IV, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1976.
- BİNGÖL Sedat, *Tanzimat Devrinde Osmanlı'da Yargı Reformu (Nizâmiyye Mahkemelerinin Kuruluşu ve İşleyişi)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2004.
- BUHÂRÎ Ebu Abdullah Muhammed İbn İsmail, *Sahîh-i Buhârî*, C. II, Kahire: Darü'l-Hadis, t.y.
- BURHANUŞŞERİA Mahmûd b. Sadrüşşeria el-Evvel Ubeydullah el-Mahbûbî, *"Vikâyetü'r-rivâye fî mesâilî'l-Hidâye"*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, No. 02230.

- CESSÂS Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî, Şerhu *Muhtasari't-Tahâvî fi'l-fıkhi'l-Hanefî*, C. IV, 2. b., Medine: Dârü's-Sirac, 2010/1431.
- CİCİ Recep, "Osmanlı Klasik Dönemi Fıkıh Kitapları", *TALİD*, C. III, S. 5, 2005.
- ÇEKER Huzeyfe, "Mütûn-i Erbaa'da İmam Muhammed'in Görüşlerine Atıflar", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 32, 2018.
- ERDOĞAN Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- FETAVA-YI HİNDİYYE (*Fetava-yı Alemgiriyye*), yay. haz. İsmail Karakaya, trc. Mustafa Efe, C. IX, Ankara: Ofset Yayıncılık, 1986.
- GÜNEŞ Kadir, *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Mektep yayınları, 2010.
- HACI REŞİT PAŞA, *Ruhü'l-Mecelle*, C. 5, Dârü'lhilâfetilaliyye: Matbaa-i Hayriyye, 1328.
- HALEBÎ İbrahim b. Muhammed b. İbrahim, *Mülteka'l-Ebhur*, İstanbul: Mahmûd Bey Matbaası, 1898/1316.
- İBN ABİDÎN Muhammed Emin, *Reddül-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtar*, C. XIII, çev. Mazhar Taşkesenlioğlu, İstanbul: Şâmil Yayınevi, 1985.
- İBNÜ'S-SÂÂTÎ Muzafferüddin Ahmed b. Ali, *Mecma'u'l-bahreyn ve mülteka'n-neyyireyn*, thk. İlyas Kaplan, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005/1426.
- KARAHASANOĞLU Cihan Osmanağaoğlu, "Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin Yürürlüğe Girişi ve Türk Hukuku Bakımından Önemi", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 29 (2011).
- KARAMAN Hayrettin, *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslâm Hukuk Tarihi*, 9. b. , İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.
- KIZILKAYA Necmettin, *İslam Hukukunda Külli Kâideler*, 3. b. , İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018.
- KUDÛRÎ Ahmed, *Muhtasaru'l Kudûrî*, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997/1418.
- MARDİN Ebul' ulâ, *Medeni Hukuk Cephesinden Ahmed Cevdet Paşa*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- MERĞİNÂNÎ Ali b. Ebubekir, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedi*, C. VI, Karaçi: İdaretül-Kur'an ve'l-Ulumül-İslamiyye, 1417.
- MEVSİLÎ Ebu'l Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdud, "*el-Muhtâr li'l-fetvâ*", thk. Said Bekdaş, Beyrut: Darü'l-Beşairi'l-İslamiyye; Darü's-Sirac, 2012/1433.

- İhtiyâr li-ta'li'l-Muhtâr*, C. 3, thk. Ali Abdülhamid Ebu'l-Hayr, Muhammed Vehbi Süleyman, Beyrut: Dârü'l-Hayr, 1998/1419.
- MEYDÂNÎ Abdülgani el-Guneymî, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*, C. II, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 2014.
- NESAÎ Ebû Abdurrahman b. Ali b. Şuayb, *Sünenü'l-Kübra*, C. IV, thk. Süleyman Bündari-Kesrevi b. Hasan, Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1991/1411.
- NESEFÎ Ebü'l-Berekât Hâfızuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, "*Kenzü'd-dekâik*" thk. Said Bekdaş, Medine: Darü's-Sirac, 2011/1432.
- ORAZOV Orazsahat, *Burhânuşşeria ve Vikâye Adli Eseri*, Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- "Muhtasar Metinlerin Hanefî Literatürü İçindeki Yeri", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S.1 (2018).
- ÖZEL Ahmet, "Fıkıh (Literatür)", *DİA*, C. XVI, Ankara: TDV, 1997.
- Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, Ankara: TDV, 2014.
- "İbnü's-Sââtî, Muzafferüddin", *DİA*, C. XXI, Ankara: TDV, 1997.
- ÖZTÜRK Osman, *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*, 3. b. , İstanbul: İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1973.
- SAĞIRCÎ Esad Muhammed, *Delilleriyle Hanefî Fıkhu*, trc. Halil Akdemir, Savaş Kocabaş, Soner Duman, İstanbul: Karınca & Polen Yayınları, 2009.
- SERAHSÎ Muhammed b. Ahmed, *Mebûsât*, edt. Mustafa Cevat Akşit, C. XII, İstanbul: Gümüşev, 2008.
- ŞENER Abdulkadir, *İslam Hukukunda Hibe*, (Doçentlik Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986.
- TAHÂVÎ Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed, *Muhtasarü't-Tahavi*, thk. Ebu'l-Vefâ Afganî, Kahire: Darü'l-Kitâbi'l-Arabi, 1370.
- TİRMİZÎ Ebu İsa b. Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi, *el- Câmîü'l-Kebir*, C. IV, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf, 2. b. , Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslami, 1998.
- YAMAN Ahmet, "Kenzü'd-Dekâ'ik", *DİA*, C. XXV, Ankara: TDV, 2002.
- YAYLALI Davut, "Mevsilî", *DİA*, C. XXIX, Ankara: TDV, 1997.
- YILDIRIM Mustafa, *Mecelle'nin Külli Kâideleri*, İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.

ZEYLAÎ Ebu Muhammed Yusuf b. Muhammed, *Nasbü'r-râye li-ehâdisi'l-hidâye*, 2. b., C. IV, y.y. : el-Mektebetü'l- İslamiyye, 1973/1393.

ZÜHAYLÎ Vehbe, *Hanefî Fıkhı (el-Fıkhü'l-Hanefiyyü'l-Müeyesser)*, çev. Yusuf Ciğer, C. III, İstanbul: Saadet Yayınları, 2014.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110204-1.htm>, (8. 12. 2019).